

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

На правах рукопису

ТУМІК СОФІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

**СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО
СУПРОВОДУ ДИТИНИ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇЇ СІМ'Ї**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійна програма
«Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка)»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БРУШНЕВСЬКА Ірина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

від _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

проф. Кузава І.Б. _____

АНОТАЦІЯ

ТУМІК С. В. Стратегії розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

У вступі обґрунтована актуальність теми дослідження розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

У першому розділі проведений теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. Охарактеризовано основи вікового консультування як початкового етапу супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. Визначено основні складові психолого-педагогічного супроводу сім'ї та дітей з особливими освітніми потребами. Окреслено сучасні підходи до ранньої комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям.

У другому розділі було представлено результати емпіричного дослідження стану забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. До діагностичного комплексу увійшли: анкетування вихователів та батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Враховуючи отримані результати, нами було запропоновано педагогічні умови організації психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї: *побудова діалогічних відносин педагогів та батьків з метою визначення єдиних підходів до цілісного розвитку дитини, на основі ціннісно-орієнтаційної єдності спільної педагогічної діяльності у групі; здійснення своєчасної екстраполяції освітніх запитів батьків до педагогічного процесу інклюзивної групи через спільне освоєння проектної діяльності педагогами та батьками за допомогою послідовних, взаємопов'язаних етапів осмислення, інтерпретації та рефлексії організації взаємодії; практико-орієнтоване освоєння способів взаємодії педагогів та батьків в інклюзивній групі, направлене на подолання*

відчуження між учасниками освітнього процесу у контексті діяльнісного підходу.

У процесі формувального експерименту з'ясовано, що цілеспрямований психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї забезпечить умови для корекції порушень та розвитку у дитини з особливими освітніми потребами психічних процесів; гармонізації внутрішньосімейних відносин, корекції батьківсько-дитячих відносин; усунення причин, які перешкоджають адекватному розвитку дитини.

Ключові слова: діти дошкільного віку, особливі освітні потреби, рання корекційно-розвивальна допомога, психолого-педагогічний супровід, сім'я, заклад дошкільної освіти.

SUMMARY

TUMIK S. V. Strategies for the development of psychological and pedagogical support for a child with special educational needs and his family.

The introduction substantiates the relevance of the topic of research on the development of psychological and pedagogical support for a child with special educational needs and his family.

In the first chapter, a theoretical analysis of scientific sources on the problem of the development of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs and his family is carried out. The basics of age counseling as the initial stage of supporting a child with special educational needs and his family are described. The main components of psychological and pedagogical support for families and children with special educational needs are determined. Modern approaches to early comprehensive assistance to children with special educational needs and their families are outlined.

The second chapter presented the results of an empirical study of the state of providing psychological and pedagogical support for a child with special educational needs and his family. The diagnostic complex included: questionnaires of educators and parents of children with special educational needs.

Taking into account the obtained results, we proposed pedagogical conditions for the organization of psychological-pedagogical support of a child with special educational needs and his family: the construction of dialogic relations between teachers and parents with the aim of determining unified approaches to the integral development of the child, based on the value-orientational unity of joint pedagogical activity in a group; implementation of timely extrapolation of educational requests of parents to the pedagogical process of the inclusive group through the joint mastering of project activities by teachers and parents with the help of successive, interconnected stages of understanding, interpretation and reflection of the organization of interaction; practice-oriented development of methods of interaction of teachers and parents in an inclusive group, aimed at

overcoming alienation between participants of the educational process in the context of an activity approach.

In the process of the formative experiment, it was found that targeted psychological and pedagogical support of a child with special educational needs and his family will provide conditions for the correction of violations and development of mental processes in a child with special educational needs; harmonization of intra-family relations, correction of parent-child relations; elimination of the causes that prevent adequate development of the child.

Key words: children of preschool age, special educational needs, early corrective and developmental assistance, psychological and pedagogical support, family, preschool education institution.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	
1.1 Теоретичні основи вікового консультування як початкового етапу супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї.....	12
1.2. Психолого-педагогічний супровід сім'ї та дітей з особливими освітніми потребами.....	24
1.3. Сучасні підходи до ранньої комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та її сім'ї	32
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇЇ СІМ'Ї	
2.1 Дослідження соціально-психологічної ситуації в сім'ях дітей з особливими освітніми потребами	37
2.2. Педагогічні умови організації психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї	41
2.3. Теоретико-методологічні засади надання ранньої комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами.....	46
2.4. Система надання ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами.....	52
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із основних завдань модернізації системи спеціальної освіти є пошук оптимальних моделей освіти дітей із різним рівнем психофізичного розвитку. Реалізація цього завдання можлива через систему раннього виявлення та ранньої допомоги дітям з відхиленнями у розвитку. Це особливо важливо у зв'язку з тим, що за останні десятиліття в Україні різко зросла кількість дітей, які потребують комплексної підтримки фізичного, соматичного та психічного здоров'я.

Результати провідних наукових досліджень (І. Брушневська, С. Єфімова, В. Засенко, О. Ігнатченко, К. Ігнатенко, А. Колупаєва, О. Колишкін, Л. Наконечна, М. Порошенко, Р. Процюк, Л. Прохоренко, Ю. Рібцун, І. Сухіна, О. Склянська, М. Шпак, О. Штогун та ін.) психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї свідчать про те, що число новонароджених з проблемами в стані здоров'я, фізіологічної, незрілістю становить більше дітей дошкільного віку. Очевидно, що проблема ранньої комплексної реабілітації та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми проблемами у суспільство є в даний час надзвичайно актуальною в галузі охорони здоров'я та освіти.

Зокрема, дослідники розглядають ранню комплексну допомогу дитині з відхиленнями у розвитку як сукупність системи соціальної підтримки, охорони здоров'я та розвитку; спеціальної освіти. Вченими показано, що вік від народження до 3-х років є періодом стрімкого та інтенсивного початкового формування якостей та властивостей особистості, які служать надалі фундаментом для набуття будь-яких компетенцій. Будучи чутливим до зовнішнього впливу, цей вік відіграє особливу роль у розвитку дитини, створює сприятливі умови для виникнення психологічних новоутворень, що визначають формування пізнавальної та особистісної сфери. Саме в перші роки життя дитини існують унікальні можливості для

корекції порушень розвитку, тому те, що буде втрачено в цей сенситивний період, надолужити надалі важко чи зовсім неможливо

Питання виховання дітей раннього віку розглядаються вченими у взаємозв'язку з проблемами сімейного виховання, оскільки саме сім'я переважає вплив на становлення особистості дітей раннього та дошкільного віку.

Сучасні дослідники (І. Брушневська, О. Гаяш, О. Колишкін, А. Лучаківська, Н. Майструк, І. Сухіна та ін.) виділяють різні чинники сімейного виховання дітей, у тому числі дітей з особливими освітніми проблемами, що впливають на становлення дитини: індивідуальні особливості батьків, характер дитячо-батьківських відносин, батьківські позиції, педагогічна компетентність батьків. При цьому наголошується на необхідності раннього включення батьків (або осіб, які їх замінюють) до корекційно-педагогічного процесу, а також навчання їх адекватним способам взаємодії з дитиною в побутових та освітніх ситуаціях.

Зазначена проблема визначила вибір **теми кваліфікаційної роботи** – *«Стратегії розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї»*.

Об'єкт дослідження – дитина з особливими освітніми потребами та її сім'я.

Предмет дослідження – процес реалізації психолого-педагогічного супроводу дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

Мета дослідження – вивчення особливостей психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

2. Вивчити сучасний стан психолого-педагогічної допомоги сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами.

3. Здійснити дослідження стану забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

4. Експериментально довести ефективність системи надання ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Проблему розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї досліджено у працях: Б. Андрейко, Ю. Дмитрів (психологічні особливості соціалізації та спілкування дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня); І. Брушневська, Ю. Рібцун (комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей); Р. Процюк, Л. Прохоренко (стратегії психологічного супроводу дітей з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі); О. Колишкін (особливості корекційної педагогічної роботи із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами), К. Ігнатенко (робота спеціалістів загальноосвітнього закладу з родинами дітей, що мають особливі освітні потреби), С. Єфімова (налагодження партнерських стосунків з родинами), М. Шпак (психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання), І. Сухіна (особливості психологічного супроводу родин, в яких виховуються діти з порушеннями інтелектуального розвитку).

Методи дослідження. У дослідженні були використані наступні методи: вивчення та теоретичний аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури з проблеми, педагогічне спостереження за дітьми на спеціальних заняттях та в умовах вільного спілкування; бесіди (з вихователями та логопедом, батьками), створені для виявлення стану психолого-педагогічної допомоги сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами; констатуючий експеримент; формуючий експеримент

надання ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям; анкетування вихователів та батьків дітей з особливими освітніми потребами.

База дослідження: вивчення стану забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та її сім'ї проводилося на базі бази «Центру розвитку «Сходинок в майбутнє» м. Луцька, з участю 18 батьків дітей віком 3 роки з ООП.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягають у тому, що вивчено особливості розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. Це певною мірою поповнило і поглибило уявлення про особливості таких дітей. Встановлено різне забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. Експериментально доведено ефективність системи надання ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям. Матеріали дослідження можуть бути використані на практичних заняттях студентами різних спеціальностей, у написанні студентами курсових і кваліфікаційних робіт; а також у розробці підручників і посібників для підготовки бакалаврів, магістрів за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Практична значущість одержаних результатів полягає в тому, що виявлені в результаті дослідження особливості розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї дозволили визначити основні напрямки та прийоми корекційно-педагогічної роботи з ними. Педагогічні умови організації психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї вносять доповнення до практики роботи з дітьми, що сприяє підвищенню її результативності. Отримані дані можуть бути використані при наданні ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дослідження доповідалося та обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях та регіональних семінарах.

Результати дослідження представлено у публікаціях:

1.Тумік С. Педагогічні умови організації психологопедагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. *Інновації в дошкільній освіті: теорія, досвід, перспективи*: збірник I Всеукраїнської науковопрактичної онлайн-конференції з міжнародною участю (22 травня 2024 року, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради) / уклад. А. Бубін, Є. Дурманенко, М. Замелюк. Луцьк, 2024. С.300-303.

2. Тумік С. Сучасні підходи до ранньої комплексної допомоги дітей з особливими освітніми потребами та її сім'ї. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науковопрактичної конференції (16-19 травня 2024 р., Луцьк) / за заг. Ред. Проф. І.Б. Кузави / І. М. Брушневська, Г. О. Гац, Н.С. Карабанова, З. С. Мацюк, В.Ф. Сергєєва, І. І. Сидорук, Л. П. Стамюк, Луцьк. 2024 С. 293-297.

Структура і обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 89 сторінок, список використаних джерел включає 66 джерел.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМ'Ї ТА ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Теоретичні основи вікового консультування як початкового етапу супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї

На етапі розвитку системи освіти на першому плані висуваються завдання створення умов для становлення особистості кожної дитини відповідно до особливостей її психічного та фізичного розвитку, можливостями та здібностями.

Інклюзивна освіта є предметом уваги низки міжнародних (Декларація ООН про Права людини, Декларація про права інвалідів, Конвенція ООН про права дитини, Саламанська, Джонтьєнська та Дакарська декларації тощо) та вітчизняних нормативних документів (Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Концепція розвитку інклюзивної освіти» та ін.).

Згідно із Законом України «Про освіту», дитина з особливими освітніми потребами визначається, як «особа, яка потребує додаткової постійної або тимчасової підтримки в освітньому процесі, щоб розвиватися, навчатися, покращувати своє здоров'я та якість життя і підвищувати рівень своєї соціальної участі» [1, с.21].

Кожна дитина та дорослий по-своєму унікальний та особливий, тому що у кожного з нас свої індивідуальні потреби: одні потребують дієтичних добавок, інші мають ховатися від сонця через алергію чи не їсти полуницю, треті потребують тиші, щоб зосередитися, тоді як інші краще працюють з класичною музикою.

Під поняттям «діти з особливими освітніми потребами» слід розуміти як дітей, які мають документ, що підтверджує потребу в спеціальній освіті, так і дітей, які мають труднощі у виконанні стандартів програмних вимог, що є наслідком специфіки їхнього когнітивного та перцептивного функціонування (нижчі, ніж середні інтелектуальні здібності, а також дислексія, дисграфія,

дизортографія, дискалькулія, обмеження здоров'я (хронічно хворі діти) та екологічні обмеження (діти емігрантів, діти з сімей з проблемами навчання) [2].

Розглядаючи теоретичні засади вікового консультування звертаємо увагу на: психологію розвитку, спеціальну психологію, сімейну психологію, комунікативну психологію, консультування.

Розвиток дитини – це динамічний процес, який відбувається поетапно. Кожен віковий період має свої характерні особливості та завдання. Виокремлюють такі основні періоди:

- Раннє дитинство: формування базових навичок (ходити, говорити, самообслуговування), розвиток емоційної сфери, прив'язаність до батьків;
- Дошкільний вік: активне пізнання навколишнього світу, розвиток мови, уяви, гри;
- Молодший шкільний вік: навчання читання, письма, рахунку, розвиток довільної уваги, пам'яті;
- Підлітковий вік: фізичні зміни, пошук себе, формування цінностей, становлення особистості [6].

Діти з ООП мають свої особливості розвитку, які можуть відрізнятися від типових. Ці особливості можуть проявлятися в різних сферах:

- когнітивна сфера: труднощі з навчанням, запам'ятовуванням, концентрацією уваги, абстрактним мисленням;
- емоційна сфера: підвищена тривожність, агресивність, замкнутість, труднощі з розумінням та вираженням емоцій;
- соціальна сфера: труднощі з встановленням контактів з однолітками, дотриманням соціальних норм [60].

Важливо розуміти, що у дітей з ООП розвиток може відбуватися нерівномірно: одні навички формуються швидше, інші – повільніше.

Фактори, що впливають на розвиток дітей з ООП

Тип ООП: кожен вид ООП має свої особливості, які впливають на розвиток дитини.

- ступінь вираженості ООП: чим вищий ступінь вираженості, тим складнішими можуть бути труднощі у розвитку;
- соціальне середовище: сім'я, школа, оточення відіграють важливу роль у розвитку дитини;
- кваліфікація фахівців: рання діагностика та втручання фахівців можуть значно покращити розвиток дитини;
- спеціальна психологія: зосереджена на вивченні особливостей психічного розвитку дітей з різними видами відхилень у розвитку (інтелектуальні порушення, аутизм, порушення мовлення тощо);
- сімейна психологія: дослідження взаємовідносин у сім'ї, ролі сім'ї у розвитку дитини, особливостей сімей, які виховують дітей з ООП;
- комунікативна психологія: вивчення процесів спілкування, особливостей вербальної та невербальної комунікації, навичок встановлення контактів;
- консультування: теоретичні основи консультування, методики проведення консультацій, етика консультування [25; 35;66].

Сім'я є першим і найважливішим соціальним інститутом, в якому дитина формується як особистість. Взаємовідносини в сім'ї, особливо в сім'ях, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП), мають свої специфічні особливості. Дослідження цих особливостей дозволяє зрозуміти, як сім'я впливає на розвиток дитини з ООП, які фактори сприяють її успішній соціалізації, а які – створюють додаткові труднощі.

Сім'я виконує ряд важливих функцій у розвитку дитини: соціалізація (передача дитині культурних норм, цінностей, зразків поведінки); виховання (формування особистості дитини, її моральних якостей, волі, характеру), захист (забезпечення фізичної та психологічної безпеки дитини), навчання (передача знань і умінь, необхідних для життя в суспільстві), емоційна підтримка (забезпечення почуття безпеки, любові та прийняття).

Сім'ї, які виховують дітей з ООП, стикаються з рядом унікальних викликів:

- Емоційне навантаження: батьки часто відчують почуття провини, тривоги, безпорадності;
- Соціальна ізоляція: бажання уникнути засудження та співчуття з боку оточення може призводити до соціальної ізоляції сім'ї;
- Фінансові труднощі: лікування, реабілітація, спеціальні засоби – все це вимагає значних фінансових витрат;
- Конфлікти в сім'ї: напруження, пов'язане з вихованням дитини з ООП, може призводити до конфліктів між членами сім'ї [10].

Спілкування – це фундаментальний процес людського буття, який дозволяє нам взаємодіяти з оточуючими, обмінюватися інформацією, емоціями та досвідом [25]. Вивчення процесів спілкування, особливо в контексті розвитку дитини, є надзвичайно важливим, особливо коли мова йде про дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Діти з ООП часто мають особливості в розвитку спілкування, які можуть проявлятися в: труднощах з розумінням і використанням мови, обмеженому словниковому запасі, проблемах з інтонацією і вираженням емоцій, складнощах у встановленні соціальних контактів, нестандартній поведінці під час спілкування.

Консультування – це взаємодія між консультантом та клієнтом, спрямована на вирішення проблем клієнта, розвиток його особистості та покращення якості його життя. Теоретичні основи консультування спираються на різні психологічні теорії, які визначають розуміння людини, її проблем та шляхів їх вирішення.

Основні підходи в консультуванні: психоаналітичний підхід зосереджується на несвідомих конфліктах та досвіді дитинства як причинах проблем клієнта; гуманістичний підхід підкреслює важливість безумовного прийняття, емпатії та автентичності в терапевтичних відносинах; когнітивно-поведінковий підхід фокусується на зміні негативних думок і поведінки клієнта; системний підхід розглядає проблеми клієнта в контексті його

соціального оточення; екзистенціальний підхід досліджує питання сенсу життя, свободи та відповідальності [26].

Розглянемо три найчисленніших категорій дітей з особливими освітніми потребами, якими є діти з тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку та порушеннями інтелектуального розвитку різного ступеня тяжкості.

Діти з тяжкими порушеннями мовлення – це діти, які мають значні труднощі з формуванням і використанням мови. Ці порушення можуть впливати на різні аспекти мовлення: вимову звуків, розуміння мови, побудову фраз, використання мови в соціальних ситуаціях. Причиною патології можуть бути такі фактори, як: генетичні схильності; важка вагітність і пологи (родова травма); внутрішньоутробні інфекції, гіпоксія; серйозні захворювання, перенесені в перші місяці життя; порушення внутрішньочерепного тиску, травми голови; вроджені або набуті аномалії шийного відділу хребта; важка психічна травма у дитини [3].

Дитина із затримкою мовленнєвого розвитку розуміє звернені до неї запитання й адекватно відповідає на них, вміє виконувати прості інструкції (відповідні віку), але при цьому мало говорить і не використовує мову як інструмент взаємодії з іншими людьми.

Найчастіше в 4 роки їм ставлять діагноз «затримка мовленнєвого розвитку».

Особливості дітей з тяжкими порушеннями мовлення: труднощі з розумінням мови (дітям важко зрозуміти інструкції, запитання, розповіді), обмежений словниковий запас (діти використовують невелику кількість слів або взагалі не говорять), порушення граматичної будови речень (дітям важко будувати правильні фрази), проблеми з вимовою звуків (неправильна або нечітка вимова), труднощі з використанням мови в соціальних ситуаціях (дітям важко спілкуватися з однолітками і дорослими).

Затримка психічного розвитку (ЗПР) – це складний стан, який характеризується відхиленнями у темпах і рівні психічного розвитку дитини порівняно з її віковими нормами [16]. Це не є діагнозом хвороби, а скоріше описом стану, який може бути пов'язаний з різними причинами: біологічні фактори (генетичні захворювання, пошкодження центральної нервової системи під час вагітності або пологів, хронічні захворювання); соціальні фактори (недостатня стимуляція розвитку в ранньому віці, обмежене соціальне спілкування, несприятливі умови життя).

Порушення інтелектуального розвитку (ПІР) – це стійке, явно виражене зниження пізнавальної діяльності, що виникло на основі органічного ураження центральної нервової системи. Воно проявляється у труднощах з навчанням, адаптацією до соціального середовища та самообслуговуванням.

Ступені тяжкості ПІР:

- легкий ступінь: діти з легким ступенем ПІР можуть навчатися в масовій школі за індивідуальними програмами. Їм притаманні труднощі з абстрактним мисленням, плануванням, узагальненням;
- помірний ступінь: діти з помірним ступенем ПІР потребують спеціальної освіти. Їм важко оволодівати складними видами діяльності, у них обмежений словниковий запас, проблеми з соціальною адаптацією;
- тяжкий ступінь: діти з тяжким ступенем ПІР потребують постійного догляду. У них значно обмежені можливості самообслуговування, спілкування, навчання;
- глибокий ступінь: діти з глибоким ступенем ПІР мають найважчі порушення, що вимагають постійного догляду [5].

Причини ПІР: біологічні фактори (генетичні захворювання, інфекції, травми головного мозку, хронічні захворювання), соціальні фактори (нестача стимуляції розвитку в ранньому віці, несприятливі умови життя).

Особливу увагу слід приділити обстеженню дитини, яка уникає спілкування з іншими дітьми та дорослими – це може свідчити про дуже

серйозні відхилення в розумовому розвитку. Затримка психічного розвитку у дітей характеризується такими серйозними порушеннями: навички дитини не відповідають її віку; зниження когнітивних функцій – уваги, пам'яті та мислення; труднощі з орієнтацією в просторі; затримка мовлення, загальне недорозвинення мовлення; труднощі інтелектуальної діяльності – порівняння, узагальнення тощо. порушення моторики та деяких рухових функцій.

Батьки повинні уважно стежити за розвитком дитини і не ігнорувати появу симптомів затримки психічного та мовленнєвого розвитку. Рання діагностика може значно поліпшити стан дитини і допомогти йому адаптуватися в суспільстві, а в деяких випадках привести до повного одужання.

Вихідною у побудові технологій психолого-педагогічного супроводу цих категорій дітей розглядається оцінка їхнього інтелектуального розвитку (Г. Блеч, І. Гладченко, В. Трикоз та ін.), який зазнає прямого чи опосередкованого негативного впливу різних психофізичних порушень.

Окрема увага досліджень (В. Бондар, М. Матвєєва, Н. Оржеховська та ін.) приділена формуванню особистості дітей із затримкою психічного розвитку та попередженню девіантної поведінки у процесі їх психолого-педагогічного супроводу.

Науковцями (І. Брушневська, Ю. Рібцун та ін.) розглянуто широкий спектр психологічних проблем, які супроводжують різні порушення мовлення у дітей. Зокрема: ускладнення психічного розвитку дитини, зумовлені як факторами, безпосередньо пов'язаними з порушенням мовленнєвого розвитку, так наслідками порушення спілкування через мовленнєві проблеми, як негативно позначаються на формуванні її особистості: агресивність через обмежені мовленнєві комунікативні засоби, зниження самооцінки, невротичні розлади. Розлади мовлення у дітей проявляються не тільки в труднощах правильної і чіткої вимови слів і спотворенні звуків, але також можуть проявлятися в труднощах розуміння мови, особливо у випадку більш складних інструкцій або запитань. Іншим характерним симптомом мовних розладів може

бути відсутність реакції на чужі вербальні та невербальні сигнали. Крім того, дитина може демонструвати незвичайні моделі мовлення, наприклад, повторювати слова, не розуміючи їх значення, неконтрольовано повторювати власні слова або видавати незрозумілі звуки [7].

Таблиця 1.1

Створення оптимальних умов для розвитку кожної дитини

Складові	Комплекс заходів
Психолого-педагогічний супровід	<p>Діагностика: виявлення особливостей розвитку дитини, її сильних сторін, труднощів та потенціалу.</p> <p>Корекція: усунення виявлених відхилень у розвитку, формування необхідних навичок і вмінь.</p> <p>Компенсація: розвиток компенсаторних механізмів, що дозволяють дитині долати труднощі.</p> <p>Соціалізація: навчання дитини ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми, будувати стосунки.</p> <p>Профілактика: попередження виникнення нових проблем і ускладнень.</p> <p>Підтримка сім'ї: надання батькам психологічної підтримки, консультацій, навчання ефективним способам взаємодії з дитиною.</p>
Вікове консультування як частина супроводу	Встановлення контакту: створення довірчих відносин з дитиною та її

	<p>сім'єю.</p> <p>Інформування: пояснення батькам особливостей розвитку дитини, причин виникнення проблем, прогнозу розвитку.</p> <p>Консультативна допомога: надання рекомендацій щодо виховання, навчання та розвитку дитини.</p> <p>Складання індивідуальної програми підтримки: розробка комплексу заходів, спрямованих на корекцію відхилень у розвитку та соціальну адаптацію дитини.</p>
--	---

Так, В. Кобильченко, І. Омельченко зазначають, що метою психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в освітніх закладах є вивчення особистісного потенціалу та в адаптації умов і форм і способів роботи, що дозволяє дитині максимально використовувати і розвивати свій потенціал (Рис. 1.1.)

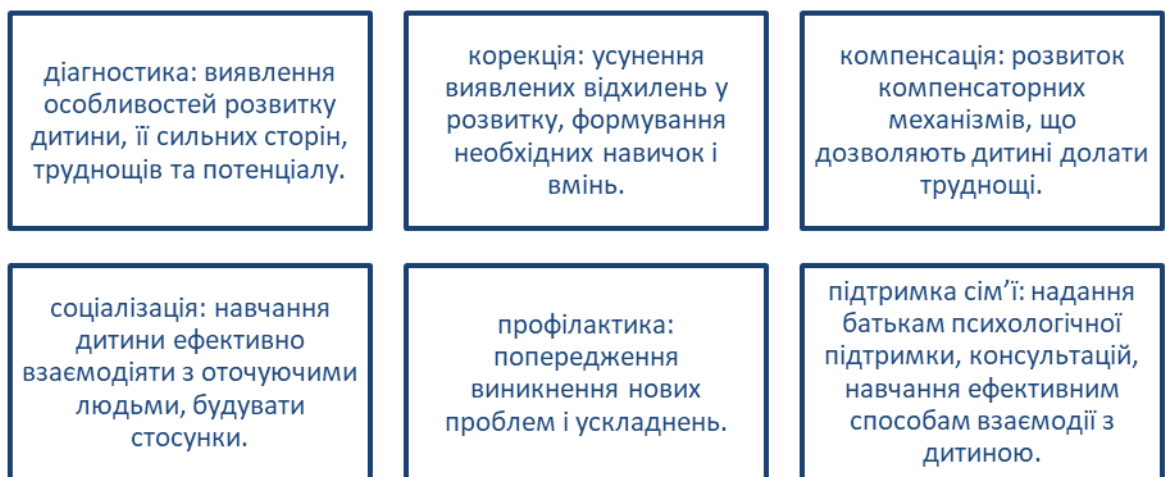
Рис. 1.1. Основи психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП

Зокрема, психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами (ООП) та вікове консультування – це невід’ємні складові сучасної освіти, які спрямовані на створення оптимальних умов для розвитку кожної дитини, незалежно від її особливостей [42].

Отже, вікове консультування дітей з особливими освітніми потребами – це процес взаємодії фахівця (психолога, педагога) з дитиною та її оточенням з метою підтримки розвитку, адаптації до соціального середовища та подолання труднощів, пов’язаних з особливими потребами.

Серед важливих аспектів вікового консультування можна виділити:

- співпраця з освітніми закладами: спільна робота з вчителями для забезпечення безперервності корекційної роботи;
- адаптація середовища: створення в оточенні дитини умов, що сприяють її розвитку і самореалізації;
- моніторинг прогресу: регулярна оцінка ефективності корекційних заходів.

Рис. 1.2. Основні цілі вікового консультування

Отже, основними цілями вікового консультування виступають:

- розуміння та прийняття свого віку: допомога клієнту усвідомити особливості та завдання свого вікового етапу, прийняти фізичні та психологічні зміни, що відбуваються,
- адаптація до нових соціальних ролей: підтримка клієнта в процесі переходу від однієї соціальної ролі до іншої (наприклад, з дитинства в юність, з молодості в зрілість),
- розв'язання кризових ситуацій: допомога в подоланні криз, пов'язаних з віковими змінами (криза середнього віку, криза старіння),
- розвиток особистісних ресурсів: стимулювання особистісного зростання, розвиток нових навичок та здібностей,
- поліпшення якості життя: сприяння підвищенню задоволеності життям, покращенню міжособистісних відносин, зміцненню самооцінки,
- профілактика психологічних проблем: своєчасне виявлення та корекція можливих психологічних труднощів, пов'язаних з віком.

Види вікового консультування:

- дитяче консультування: спрямоване на вирішення проблем, пов'язаних з розвитком дитини в різні вікові періоди,
- підліткове консультування: допомагає підліткам адаптуватися до змін, що відбуваються в їхньому житті, подолати кризи і знайти своє місце в суспільстві,
- консультування молоді: спрямоване на допомогу молодим людям у виборі професії, побудові відносин, самореалізації,
- консультування дорослих: допомагає дорослим людям вирішувати проблеми, пов'язані з кар'єрою, сім'єю, здоров'ям, змінами в житті,
- консультування людей похилого віку: спрямоване на допомогу людям похилого віку адаптуватися до змін, пов'язаних зі старінням, зберегти активність і повноцінне життя.

Рис. 1.3. Методи вікового консультивання

До принципів вікового консультивання відносяться: індивідуальний підхід: кожна дитина унікальна, тому програми розвитку та корекції мають бути індивідуальними; комплексний підхід: залучення фахівців різних профілів (логопедів, дефектологів, психологів, фізіотерапевтів); співпраця з сім'єю: активна участь батьків у процесі розвитку дитини; позитивне підкріплення: заохочення успіхів дитини, створення атмосфери довіри і підтримки; системність: регулярність занять, послідовність у роботі; конфіденційність: збереження конфіденційності інформації про дитину та її сім'ю [23].

З вище зазначеного можемо зробити висновки, що вікове консультивання виступає важливим компонентом комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами. Воно дозволяє не тільки подолати труднощі, але й розвинути потенціал дитини, підвищити її самооцінку і якість життя. Головна мета психолого-педагогічного супроводу полягає в створенні оптимальних умов для розвитку кожної дитини, незалежно від її особливостей. Таким чином, це процес, який спрямований на: розкриття потенціалу (допомога дитині розвивати свої здібності та таланти на максимально можливому рівні), адаптація до соціального середовища (навчання дитини ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми, будувати стосунки, долати труднощі), підтримка

психологічного здоров'я (створення сприятливого емоційного клімату, профілактика та корекція психологічних проблем), розвиток самостійності (формування у дитини навичок самообслуговування, самоорганізації, самоконтролю), співпраця з родиною (залучення батьків до процесу виховання та розвитку дитини, надання їм необхідної підтримки та консультацій).

1.2. Психолого-педагогічний супровід сім'ї та дітей з особливими освітніми потребами

Поява у сім'ї дитини з обмеженими можливостями здоров'я завжди великий стрес сім'ї. Науковці (Б. Андрейко, Ю. Дмитрів (психологічні особливості соціалізації та спілкування дітей дошкільного віку із ЗНМ III рівня); І. Брушневська, Ю. Рібцун (комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей); Р. Процюк, Л. Прохоренко (стратегії психологічного супроводу дітей з особливими потребами в інклюзивному освітньому середовищі); О. Колишкін (особливості корекційної педагогічної роботи із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами), К. Ігнатенко (робота спеціалістів загальноосвітнього закладу з родинами дітей, що мають особливі освітні потреби), С. Єфімова (налагодження партнерських стосунків з родинами), М. Шпак (психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання), І. Сухіна (особливості психологічного супроводу родин, в яких виховуються діти з порушеннями інтелектуального розвитку)) особливу увагу приділяють особливостям розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

На даний час вчені в галузі спеціальної педагогіки, що приділяють особливу увагу розвитку дітей з обмеженими можливостями здоров'я та сім'ї, в якій вони виховуються, зазначають, що далеко не кожна сім'я може самостійно впоратися з вихованням «особливої» дитини. Такі сім'ї гостро потребують кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу.

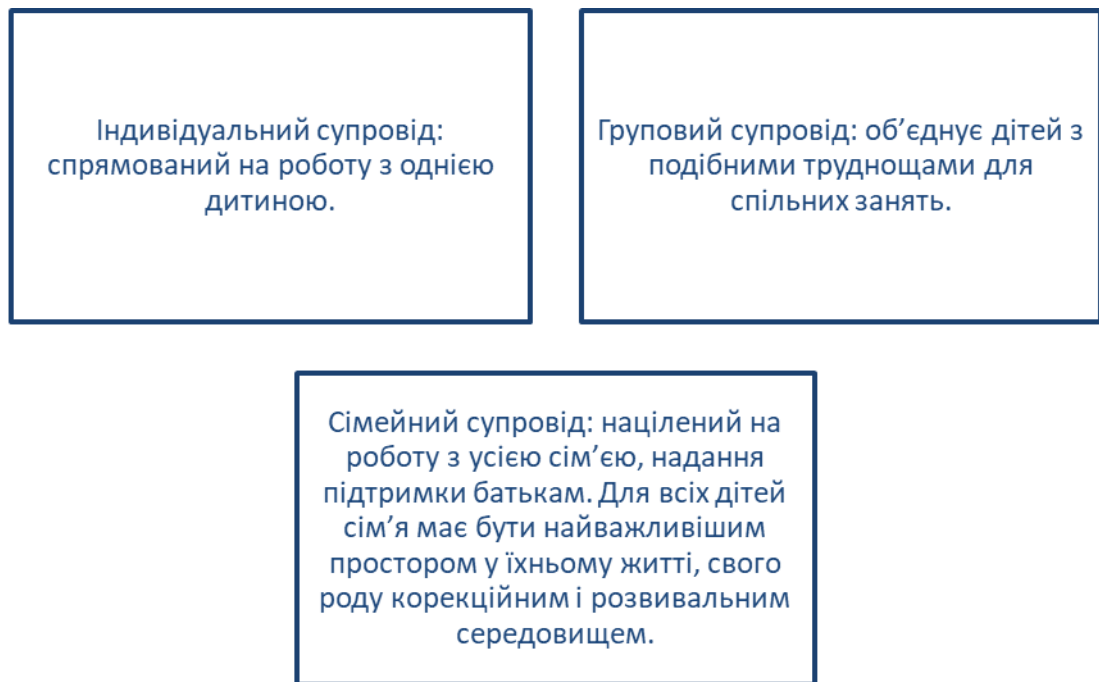
Важливо відзначити, що народження в сім'ї дитини з різними обмеженнями здоров'я, як фізичного, і психічного, є для сім'ї глибоким стресом. Усвідомлення та прийняття себе як батьків, які виховують «особливу» дитину, – це важлива та найскладніша проблема таких сімей. Народження дитини з відхиленнями дуже часто негативно впливає на характер взаємин у сім'ї, установки та позиції батьків, що призводить до емоційного неприйняття ситуації та, як правило, негативно позначається на психологічному стані дитини.

У більшості випадків батьки не володіють повною інформацією про захворювання чи будь-які недоліки у розвитку своєї дитини, про можливі наслідки, про методи лікування, соціальну підтримки, реабілітації тощо. У зв'язку з цим дослідники дійшли висновку, що організація психолого-педагогічного супроводу дитини з обмеженими можливостями здоров'я неможливе без надання психолого-педагогічної допомоги батькам таких дітей. Батьки і дитина становлять єдину динамічну систему, що взаємодіє і протистоїть несприятливим зовнішнім факторам.

Процесом психолого-педагогічного супроводу сім'ї дитини з ООП є організована цілеспрямована система взаємодії психологів, педагогів, дефектологів, логопедів із забезпечення оптимальних умов життєдіяльності відповідно до вікових та індивідуальними потребами, рівнем розвитку, станом здоров'я таких дітей як у сім'ї, так і в системі обов'язкової та додаткової освіти [49; 52].

Основні напрямки роботи: діагностика (оцінка розвитку дитини, виявлення її сильних сторін та труднощів, визначення індивідуальних освітніх потреб), консультування (індивідуальні та сімейні консультації з питань виховання, навчання, розвитку дитини), корекційно-розвивальна робота (проведення занять, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів, мовлення, дрібної моторики, соціальних навичок), адаптація освітнього середовища (створення умов, які б максимально відповідали потребам дитини з ООП),

співпраця з освітнім закладом (взаємодія з педагогами для забезпечення безперервності освітнього процесу).

Рис. 1.4. Види психолого-педагогічного супроводу

Сім'я відіграє ключову роль у процесі супроводу дитини з ООП. Батьки є основними вихователями і можуть найбільш ефективно впливати на розвиток своєї дитини. Завдання фахівців – підтримати батьків, надати їм необхідні знання та навички, допомогти їм впоратися з емоційним навантаженням.

Принципами психолого-педагогічного супроводу виступають:

- індивідуальний підхід: кожна дитина з ООП має свої особливості, тому програма супроводу розробляється індивідуально для кожної дитини,
- комплексність: супровід охоплює всі сфери розвитку дитини: пізнавальну, емоційну, соціальну,
- системність: супровід має бути безперервним і здійснюватися на всіх етапах розвитку дитини,
- співпраця: тісна співпраця всіх учасників освітнього процесу: психолога, педагога, батьків, інших фахівців.

Рис. 1.5. Принципи психолого-педагогічного супроводу

Дорослі, які виховують дітей з ООП, протягом свого життя стикаються з низкою переломних моментів, зумовлених як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. Батьки, як правило, люди молоді і в більшості випадків не можуть впоратися зі своїми переживаннями самотужки. У таких ситуаціях їм необхідно зрозуміти, що слід своєчасно звернутися по професійну допомогу, не соромлячись своїх дітей, не замикаючись у собі і не залишаючись сам на сам зі своєю хворобою. Взаємодія батьків і фахівців – доволі складний і тривалий, але важливий процес. Педагоги знайомлять батьків з основними підходами до виховання дітей з особливими освітніми проблемами, доступними освітніми та виховними методами й засобами, допомагають батькам розвивати соціальну грамотність.

Психолого-педагогічний супровід – це система заходів, спрямованих на створення оптимальних умов для розвитку дитини, з урахуванням її індивідуальних особливостей та потреб. Цей процес передбачає активну взаємодію психолога, педагога, батьків та самої дитини, спрямовану на її успішну соціалізацію, адаптацію до навчального середовища та особистісний розвиток [4,с.13-25].

Різноманітні форми психолого-педагогічного супроводу дають змогу сім'ям долати особистісні конфлікти, створюють передумови для формування у свідомості батьків абсолютно нових настанов і позицій, що сприяють успішному розвитку їхніх дітей.

Зокрема, М. Верхоляк аналізує основні труднощі сімей, в яких виховуються діти з порушеннями розвитку, особливості їх функціонування на психологічному, соціальному та соматичному рівнях та виділяє провідні напрями психологічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з особливими потребами: діагностичний, консультативний, корекційний, реабілітаційний, прогностичний, мультидисциплінарний [14].

Науковці (С. Васильковська, Т. Жук, Т. Ілляшенко, Т. Каменщук, А. Обухівська, І. Пашкова, Т. Столярчук) говорять про те, що завдяки соціально-педагогічній допомозі сім'ям з'явилася можливість виявлення сімей, які виховують дітей з психофізичними порушеннями. Раннє втручання (психолого-педагогічний супровід дітей з групи ризику, починаючи з першого року життя) призведе до фундаментальних змін у таких сферах, які сприятимуть взаємній довірі та справжній співпраці у спілкуванні та консультуванні з сім'ями, які виховують таких дітей. Коли батьки вчаться розуміти своїх дітей з моменту їхнього народження і те, як вони можуть допомогти їй розвитку (йдеться про набуття певного батьківського досвіду) [17;21; 23].

Одна справа прийти на першу консультацію з дитиною у віці до семи років і отримати спеціалізований батьківський досвід. Інша справа – прийти на першу консультацію з семирічною або старшою дитиною і дізнатися, що дитина, яка перебуває під шкільним тиском, дуже відрізняється від інших дітей і потребує особливих умов навчання. Саме тоді стає зрозуміло, що потрібні особливі умови навчання.

Так, Ілляшенко Т. та Жук Т. у своєму дослідженні «Проблема психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми

потребам» зазначають, що взаємодія з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, до цього часу була досить односторонньою та здебільшого обмежувалася питаннями навчання та виховання дітей. Сама сім'я, її емоційний стан та особливості сімейних стосунків часто ігнорувалися. З іншого боку, оскільки проблеми виховання дітей дедалі частіше визнаються і зростає переконання, що тільки комплексне і багатогранне вивчення сімейного середовища, в якому зростає дитина, може відкрити ресурси для оптимізації навчання, розвитку та соціальної інтеграції [23,с.131-135].

Розглядаючи дослідження польських науковців Dittu Baczałb, Jarosława Bąbka, Agnieszka Nowickoj (Przegląd Badań Edukacyjnych Educational Studies Review), звернули увагу на постанову Міністерства народної освіти від 17 листопада «Про правила надання психолого-педагогічної допомоги в державних дитячих садках, школах і установах, яка зобов'язувала: польські дитячі садки, початкові та середні школи для надання психолого-педагогічної допомоги та підтримки дітям та молоді з порушеннями функцій, інвалідністю або відхиленнями від стандартів розвитку, соціальних чи правових стандартів. Ця допомога полягала у виявленні та задоволенні індивідуальних потреб людини в розвитку та освіті, що є наслідком: інвалідності, соціальної дезадаптації, загрози соціальної дезадаптації, специфічних здібностей, специфічних труднощів у навчанні, мовних розладів, хронічних станів, криз або травматичних розладів, освітніх невдач, зневага в суспільстві або труднощі адаптації, породжені культурними відмінностями. До класів і класних колективів входять діти і підлітки, інтелектуальний, сенсорний, емоційний і соціальний потенціал яких відхиляється від так званого стандарту розвитку. Тому їм мають бути створені спеціальні умови для задоволення їхніх індивідуальних освітніх потреб [66,с.7-20].

Powell Justin J. у дослідженні «Barriers to Inclusion» шукає відповіді на ключові питання: навчання, інвалідність і соціальну нерівність. Зазначає, що діти з ООП все більше усвідомлюють конфлікти та постійну стигматизацію,

інституціоналізовану дискримінацію, що сформували авторське розуміння соціальної інтеграції можливості навчання та інституційні зміни.

Міцну основу залучення необхідно закладати з раннього віку. Втручання в ранньому дитинстві розширює можливості сімей у створенні середовища, яке сприяє росту дітей і набуттю навичок протягом перших років життя. Закони в Греції та Ірландії заохочують тісну співпрацю між педагогами та родинами, а також у Франції та Чехії. В Естонії вихователі дошкільних закладів опитують дітей із їхніми сім'ями, щоб створити індивідуальні плани розвитку та впровадити заходи, які відповідають особливим потребам і здібностям дитини [73].

Завданнями психолого-педагогічного супроводу виступають:

- діагностика: виявлення особливостей розвитку дитини, її сильних і слабких сторін, проблемних зон;
- корекція: усунення виявлених відхилень у розвитку, формування необхідних навичок і вмінь;
- компенсація: розвиток компенсаторних механізмів, що дозволяють дитині долати труднощі;
- соціалізація: навчання дитини ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми, будувати стосунки;
- профілактика: попередження виникнення нових проблем і ускладнень [8].

Таким чином, психолого-педагогічний супровід – це не просто набір процедур, а цілісна система, спрямована на всебічний розвиток дитини. Він допомагає дітям з особливими потребами реалізувати свій потенціал і стати повноцінними членами суспільства.

Проаналізувавши дослідження науковців (І. Брушневської, С. Єфімової, В. Засенко, О. Ігнатченко, К. Ігнатенко, А. Колупаєвої, О. Колишкіна, Л. Наконечної, М. Порошенко, Р. Процюк, Л. Прохоренко, Ю. Рібцун, І. Сухіної, О. Склянської, М. Шпак, О. Штогун та ін.), ми переконалися, що батьки, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, відчують певні

проблеми, пов'язані з народженням такої дитини. Для таких сімей характерні психологічні проблеми та патологічні явища, дисгармонія, соціальна ізоляція, матеріальні труднощі та відсутність знань про перспективи розвитку цієї дитини.

Зокрема, науковці (І. Брушневська, С. Єфімова, В. Засенко, О. Ігнатченко, К. Ігнатенко, А. Колупаєва, О. Колишкін, Л. Наконечна, М. Порошенко, Р. Процюк, Л. Прохоренко, Ю. Рібцун, І. Сухіна, О. Склянська, М. Шпак, О. Штогун та ін.) стверджують, що однією з головних причин проблем у сім'ях дітей з особливими освітніми потребами є ставлення суспільства до таких осіб.

Існує проблема сегрегації (*лат. segregatio – відділення*) – різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними, мовними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав) людей з інвалідністю та їхніх сімей під виглядом нормального ставлення суспільства.

На наш погляд, ця проблема є фундаментальною і має конкретний історичний контекст. Адже протягом більшої частини історії людства змінювалося ставлення суспільства до людей з інвалідністю та їхніх сімей.

Сім'ї з дітьми з особливими освітніми потребами часто стикалися з негативним ставленням суспільства, нерідко їм доводилося поміщати своїх дітей у спеціальні заклади, такі як школи-інтернати або заклади для дітей з особливими освітніми потребами. Сьогодні створюється все більше громадських неурядових організацій, які допомагають сім'ям, що виховують дітей з особливими освітніми потребами. Основними напрямками діяльності таких організацій є реабілітація, соціалізація та адаптація дітей з ООП та їхніх сімей.

Отже, психолого-педагогічний супровід сім'ї та дітей з особливими освітніми потребами – це комплексна система заходів з організації освітнього

процесу та розвитку дитини в інтегративно створеному сприятливому середовищі з передбаченою індивідуальною програмою розвитку.

1.3.Сучасні підходи до ранньої комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та її сім'ї

Рання комплексна допомога дітям з особливими освітніми потребами є однією з найважливіших викликів. Згідно з сучасними науковими дослідженнями, перші два-три роки життя є вирішальними для розвитку дитини. Тому ранній досвід соціального оточення та стосунки з матір'ю мають вирішальне значення для психічних процесів та розвитку особистості дитини.

Своєчасна допомога та корекція дають унікальну можливість зменшити недоліки та проблеми у розвитку дитини, запобігти виникненню вторинних відхилень та забезпечити подальше якісне навчання та виховання.

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами ґрунтується як на загальнодидактичних принципах навчання і виховання, так і на спеціальних принципах. При цьому особливе значення мають загальнодидактичні принципи, такі як наочність, доступність та індивідуальний підхід [56;61;62].

Максимальний розвиток може бути досягнутий тільки при дотриманні декількох умов: ранній початок корекційної роботи (має бути спрямована на розвиток мовлення, предметної та ігрової діяльності, навичок самообслуговування, цілеспрямованості поведінки, формування правильної поведінки, контакту та ін.); сприятливе сімейне середовище (саме в сім'ї дитину можна навчити багатьом речам, наприклад, елементарній самодопомозі, спілкуванню з іншими людьми, виконанню доручень і простих завдань); використання відповідних програм і методів навчання, що відповідають потенціалу дитини з особливими освітніми потребами (дітям з особливими освітніми потребами необхідно забезпечити розвиваюче навчання, яке передбачає передачу їм елементарних знань і можливість застосовувати їх для вирішення нових і подібних завдань).

Суттєвою вважаємо думку (В. Шевченко), що потрібно тримати на контролі модернізацію системи корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, а також систему спеціальної освіти та розвиток інклюзивної форми навчання [64,с.340-350].

На думку О. Хмизової важливу роль відіграє адаптивність батьків дітей з ООП. Автор розділяє цих батьків на три групи (див Рис.1.6).

Перша група – батьки, які адекватно сприймають особливості дитини-інваліда, намагаються розвивати її потенціал; постійно шукають нові шляхи, методи, прийоми, засоби її навчання та виховання. Вони оптимістично налаштовані, надають моральну підтримку іншим батькам, організовують альтернативні форми корекційної роботи, вміють оптимально розподіляти життєвий час, знаходять можливості для власного особистісного розвитку.

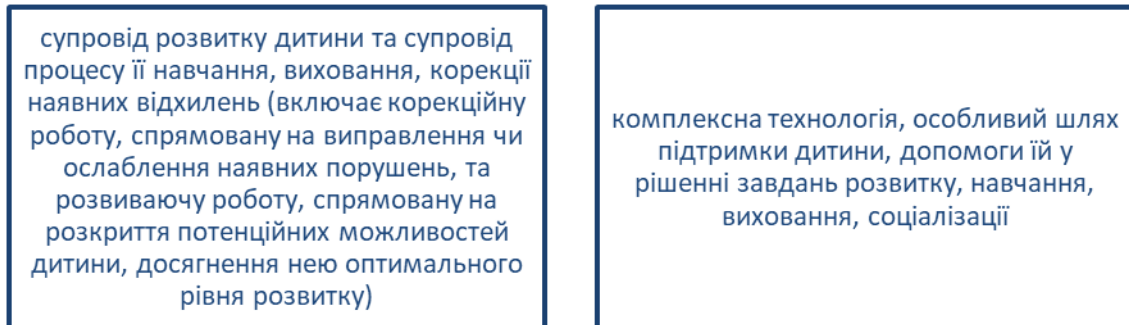
Друга група – батьки, які ретельно приділяють увагу дитині з особливими потребами, намагаються її розвивати, але при цьому їх власний емоційний фон суттєво знижений. Переважно це жінки, які розлучилися із чоловіками після народження дитини-інваліда. Такі матері майже повністю відмовляються від своїх особистих інтересів. Основний аргумент, який можна почути від них – «живу заради дитини». Одразу зауважимо, що подібне ставлення до дитини з особливими потребами має певні негативні наслідки: по-перше, у таких батьків все частіше виникають внутрішньо-особистісні конфлікти тому, що, наприклад, інтереси дитини і матері не можуть бути стовідсотково однаковими, відповідно, коли мати живе тільки інтересами дитини-інваліда, в неї виникає ймовірність формування несвідомого почуття образи на життя та заниженої самооцінки. По-друге, якщо мати не розвивається сама, вона не зможе допомогти саморозвитку своєї дитини.

Третя група – батьки, які матеріально забезпечують дитину з особливими потребами (сплачують лікування, купують красивий одяг, дорогі іграшки тощо), але не надають їй емоційної підтримки. Такі батьки не сприймають адекватно дитину-інваліда, для них вона стає чужою. Іноді вони намагаються виправити цю ситуацію шляхом народження іншої дитини. Таким чином, поступово піклування про дітей з особливими потребами стає другорядною справою. До цієї групи також віднесено батьків, які внаслідок різних «об'єктивних» причин майже повністю перекладають усі проблеми розвитку дітей-інвалідів на інших членів сім'ї, найманих працівників чи фахівців реабілітаційного центру. Зазвичай, вони самі в домашніх умовах не займаються з дитиною-інвалідом.

Рис. 1.6. Групи адаптивності батьків дітей з ООП за О. Хмизовою

Психологи (О.Ігнатченко, О. Штогун) наголошують, що інтеграція має забезпечити «психологічну готовність» дітей до спільного навчання. Для цього

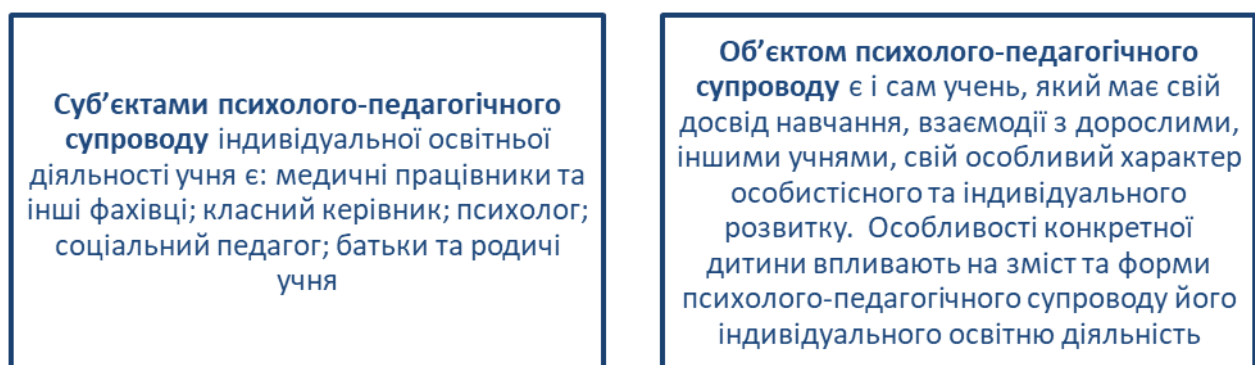
необхідно переосмислення суспільством ставлення до дітей з ООП, визнання їх рівних прав на здобуття освіти, розробка конкретних програм супроводу дітей з ООП для оптимальної реалізації їх вікових груп можливостей.

Рис. 1.7. Забезпечення комплексного психолого-педагогічного супроводу дитини

Включення дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище вимагає значних змін в організації процесу навчання, необхідності забезпечення комплексного психолого-педагогічного супроводу цієї категорії дітей дошкільного віку протягом усього періоду перебування в ЗДО [24].

Зокрема, психолого-педагогічний супровід освітньої діяльності завжди персоніфіковано та спрямоване на конкретну дитину, навіть якщо педагог працює із групою.

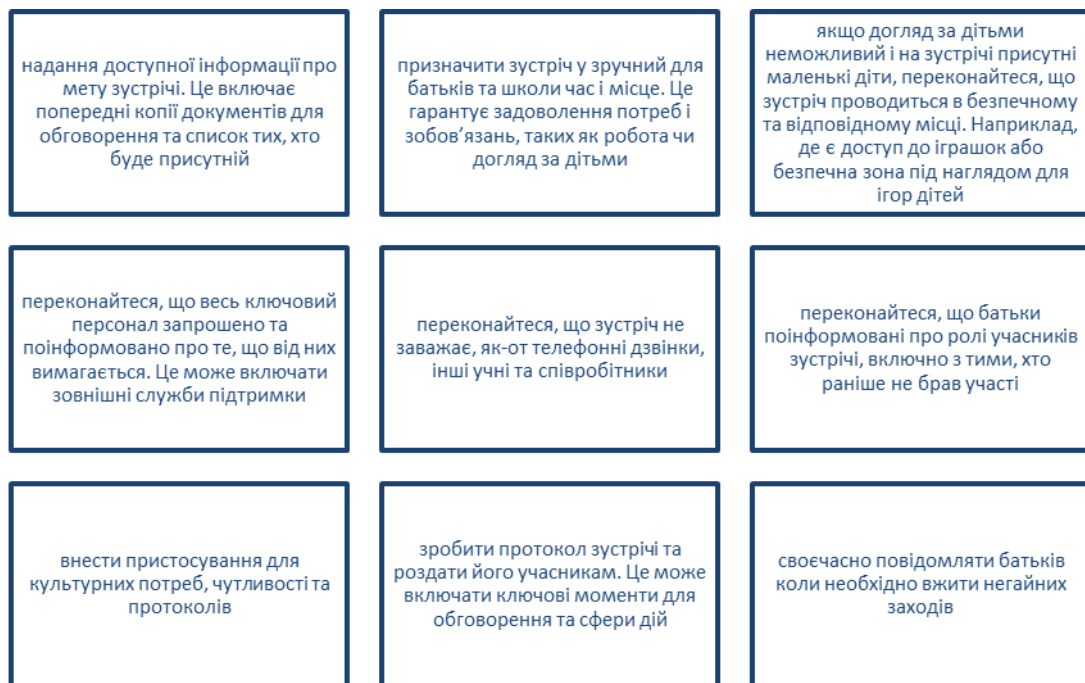

Рис. 1.8. Складові психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП

Завданнями психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП, що перебуває в ЗДО є: запобігання виникненню проблем розвитку дитини; допомога (сприяння) дитині у вирішенні актуальних завдань розвитку, навчання, соціалізації: навчальні труднощі, проблеми з вибором освітнього та

професійного маршруту, порушення емоційно-вольової сфери, проблеми взаємин із однолітками, вихователями, батьками; психологічне забезпечення освітніх програм; розвиток психолого-педагогічної компетентності (психологічної культури) дитини, батьків, освітян.

Індивідуальна програма психолого-педагогічного супроводу може вирішувати такі проблеми: допомогу у вирішенні труднощів у навчанні; професійну підготовку та орієнтацію; взаємини з оточуючими (вихователями, однолітками, батьками); корекція порушень психічних процесів та емоційно-вольової сфери, у цій роботі особливе місце займає корекція мислення та емоційного стану дитини дошкільного віку [20; 36; 47; 53; 54].

Рис. 1.9. Зустрічі або взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми проблемами

Отже, виховання дитини з особливими освітніми потребами потребує певних умов для її розвитку та навчання: індивідуальний підхід (кожна дитина з ООП унікальна, тому важливо розробити індивідуальну програму розвитку та навчання, яка враховує її особливості та потреби), терпіння та розуміння (виховання таких дітей вимагає великого терпіння, постійної підтримки та розуміння), співпраця з фахівцями (тісна співпраця з психологами, педагогами, дефектологами та іншими фахівцями допоможе розробити ефективну програму

реабілітації та розвитку дитини), сприятливе середовище (створення вдома атмосфери любові, підтримки та розуміння сприяє розвитку дитини), позитивне підкріплення (заохочення успіхів дитини, навіть найменших, допомагає підвищити її самооцінку та мотивацію), розвиток навичок самообслуговування (навчання дитини навичкам самообслуговування сприяє її самостійності та незалежності), соціалізація (створення умов для спілкування дитини з однолітками та іншими людьми), професійна підтримка батьків (батькам також потрібна психологічна підтримка, оскільки виховання дитини з ООП може бути емоційно виснажливим).

Дитина має зростати у сприятливому мікрокліматі, де немає місця недовірі до оточення з боку батьків, де вони мають шукати й отримувати професійну психологічну підтримку для розв'язання своїх проблем.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА ЇЇ СІМ'Ї

2.1. Дослідження соціально-психологічної ситуації в сім'ях дітей з особливими освітніми потребами

Аналіз теоретичних джерел дав змогу визначити, що команда психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП забезпечує всебічну підтримку дитині та її сім'ї. Їхньою метою є створення умов, що сприяють розвитку дитини, її успішній адаптації в освітньому середовищі та соціалізації. Вивчення стану забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та її сім'ї проводилося на базі «Центру розвитку «Сходинки в майбутнє» м. Луцька, з участю 18 батьків дітей віком 3 років з ООП. З них 3 батьків виховують дітей із синдромом Дауна, 7 батьків дітей із розладами аутистичного спектру, 8 батьків, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку.

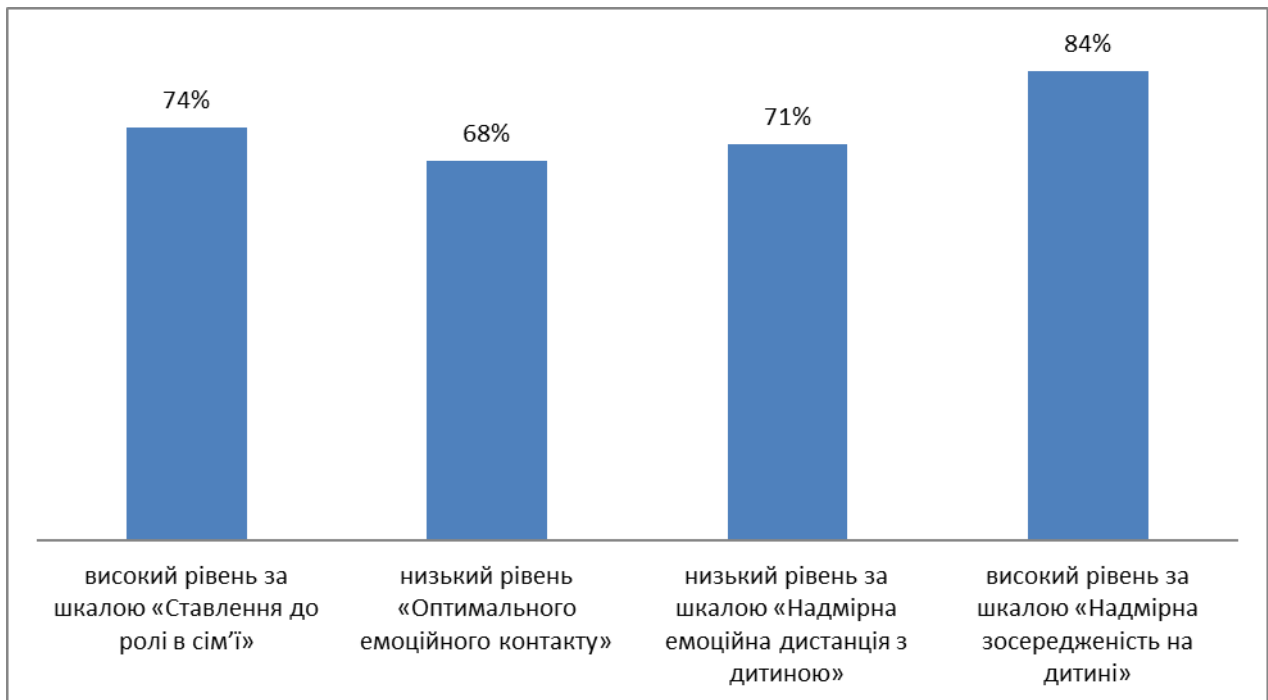
На констатуючому етапі проведено діагностичне обстеження соціально-психологічної ситуації в сім'ї, умов сімейного виховання.

Діагностичний інструментарій дослідження передбачав використання різноманітних методів (спостереження, анкетування, розмови з працівниками, батьками дітей, вивчення документації) та методики «Тест функціонального ресурсу сім'ї» (Н. Лаврова, В. Лаврова), методикою «Типовий сімейний стан» (Е. Ейдемільер, І.Юстікіса), а також окремих шкал методики RARI (Е.Шефер і Р.Белл) та опитувальника «Усвідомлене батьківство» (Р.Овчарової) [19, С.37].

Методологічний аналіз суджень респондентів дав такі результати (рис. 2.1.):

1. Більшість батьків (74%), які виховують дітей з ООП, мають високий рівень за шкалою «Ставлення до ролі в сім'ї» (набрали 20–26 балів), що свідчить про те, що інтереси жінки обмежені сім'єю, для них також характерна турбота про сім'ю, самопожертва. У сім'ях нерідкі конфлікти, що не включають

чоловіків у сімейні справи, з домінуванням матері та її незадоволенням своїм становищем у сім'ї.

Рис.2.1. Результати дослідження за методикою PARI

2. Більшість батьків (68%), які виховують дітей з ООП, мають низький рівень «Оптимального емоційного контакту», що свідчить про бажання батьків домінувати над дитиною, висувати до неї неадекватні вимоги, відчувати обмеження, пов'язані ООП дитини.

3. Більшість батьків (71%), які виховують дітей з ООП, мають низький рівень за шкалою «Надмірна емоційна дистанція з дитиною», що свідчить про дратівливість, запальний характер, різкість, надмірну суворість у поведінці та вчинках. своїх дітей.

4. Більшість батьків (84%), які виховують дітей з ООП, мають високий рівень за шкалою «Надмірна зосередженість на дитині», що свідчить про те, що батьки встановлюють залежні стосунки з дітьми, пригнічують волю дитини, створюючи умови безпеки та прагнути захистити свою дитину від невдачі. Батьки, які виховують дітей з ООП, надмірно втручаються у світ дитини, встановлюють жорсткий контроль за поведінкою та діями дитини.

Таким чином, методологія PARI (Е. Шефер і Р.Белл) дозволяє зробити висновок, що в сім'ях у вихованні дітей з ООП відсутня підтримка з боку батька, а мати вкладає всі сили в сім'ю і відчуває невдоволення ситуацією в сім'ї. Відносини з дитиною характеризуються домінуванням батьків, суворістю і вимогливістю до дитини, залежністю і прагненням до повного контролю.

Для визначення адаптаційного ресурсу сім'ї ми використали методику «Типовий сімейний стан» (Е. Ейдеміллер, І. Юстицкіс), яка дозволяє визначити найбільш типовий стан людини у власній сім'ї: задовільний – незадовільний; нервово-психічний стрес; сімейна тривога.

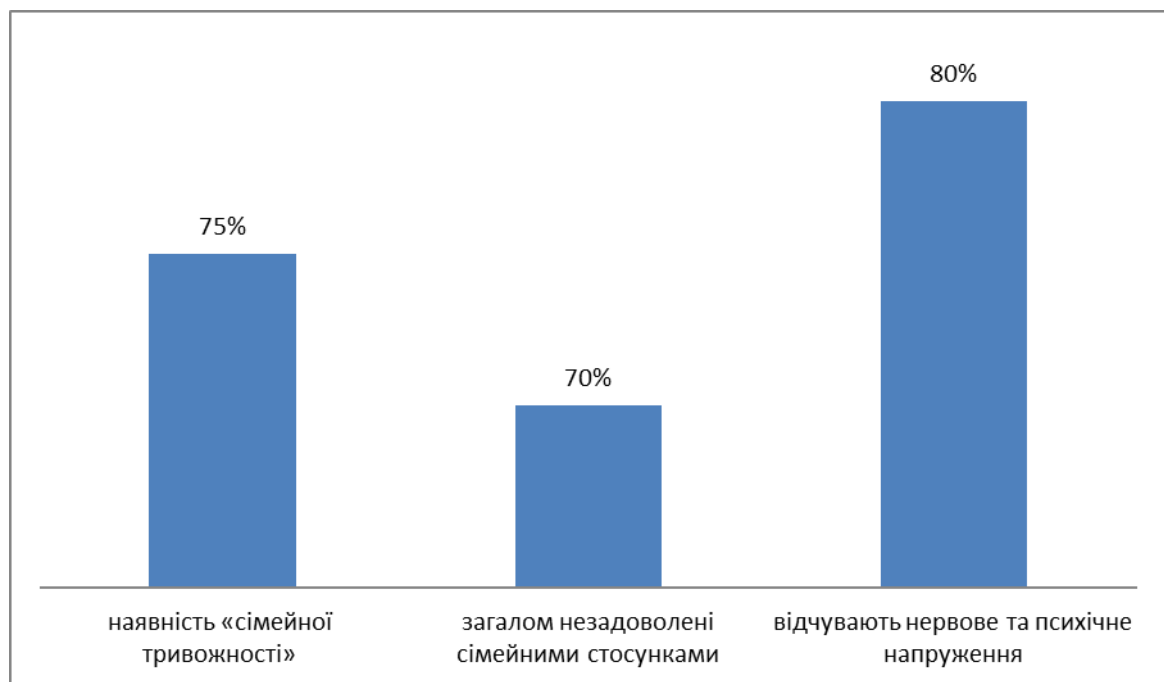

Рис. 2.2. Результати дослідження за методикою «Типовий сімейний стан»

Результати даної методики «Типовий сімейний стан» (рис. 2.2.) свідчать про наявність «сімейної тривожності» у 75% респондентів (батьків, які виховують дітей з ООП), які брали участь у дослідженні, 70% батьків загалом незадоволені сімейними стосунками, а 80% батьків відчувають нервові та психічні напруження через психологічну атмосферу в родині.

Таким чином, для батьків, які виховують дітей ООП (із синдромом Дауна; із розладами аутистичного спектру; із затримкою психічного розвитку), які брали участь у дослідженні, характерна наявність сумнівів, страхів, побоювань,

що стосуються, насамперед, сім'ї – здоров'я її членів, їх відлучення та пізніше повернення, зіткнення та конфлікти.

Для визначення адаптивних та соціалізуючих ресурсів особистісно-розвиткового потенціалу сімей, які виховують дітей з ООП, нами була використана анкета «Усвідомлене батьківство». У цьому опитувальнику розглядаються такі критерії: батьківські позиції, почуття, стосунки, відповідальність, установки та очікування, а також ступінь усвідомлення батьківства.

За результатами опитування «Усвідомлене батьківство» можна зробити висновок, що батьки, які виховують дітей з ООП, мають вищу обізнаність щодо батьківських стосунків (22,8%), почуттів (18,6%) та відповідальності (18,7%). Найнижчий показник за шкалами сімейних цінностей (6,25%), батьківських установок та очікувань (10,5%).

Таким чином, батьки, які виховують дітей з ООП, виявляють відповідальність у вихованні дитини, позитивну оцінку дітей, при цьому батьки не усвідомлюють важливості та цінності сім'ї, власних установок та очікувань, не формується певний стиль взаємодії та виховання.

За результатами методики «Тест функціональних ресурсів сім'ї» можна зробити висновок, що батьки, які виховують дітей з ООП, мають середні та низькі позитивні ресурси. Батькам властиво бути джерелом позитивного емоційного впливу на інших членів сім'ї. Батьки, які взяли участь у цьому дослідженні, можуть активно підтримувати позитивні моделі сімейної динаміки.

Слід зазначити, що представлена вибірка має такі особливості:

1. Для батьків, які виховують дітей з ООП, характерним є емоційне неприйняття дитини, використання неадекватних форм взаємодії з дитиною, при цьому відповідальність у вихованні дитини, позитивні почуття, слабе усвідомлення важливості та цінності сім'я, власні установки та очікування.

2. У більшості сімей, де виховуються діти з ООП, відсутня підтримка батька, а мати вкладає всі сили в сім'ю і відчуває незадоволення ситуацією в сім'ї. Відносини з дитиною характеризуються домінуванням батьків, суворістю і вимогливістю дитини, залежністю, прагненням до тотального контролю.

3. Більшість батьків, які виховують дітей з ООП, відчувають незадоволення сімейними стосунками, сумніви, страхи, занепокоєння, здебільшого пов'язані з родиною.

4. Більшість сімей не вийшли за межі позитивного ресурсу збереження позитивної сімейної динаміки, водночас існують організаційні питання сім'ї.

2.2. Педагогічні умови організації психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї

Виявлені особливості у параграфі 2.1. зумовили необхідність упровадження педагогічних умов, спрямованих на підвищення рівня надання ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям.

Таким чином, організаційно-педагогічними умовами надання ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям є:

✓ *побудова діалогічних відносин педагогів та батьків з метою визначення єдиних підходів до цілісного розвитку дитини, на основі ціннісно-орієнтаційної єдності спільної педагогічної діяльності;*

✓ *здійснення своєчасної екстраполяції освітніх запитів батьків до педагогічного процесу інклюзивної роботи через спільне освоєння проектної діяльності педагогами та батьками за допомогою послідовних, взаємопов'язаних етапів осмислення, інтерпретації та рефлексії організації взаємодії;*

✓ *практико-орієнтоване освоєння способів взаємодії педагогів та батьків, направлене на подолання відчуження між учасниками освітнього процесу у контексті діяльнісного підходу.*

Перевірка їх достатності, надійності й ефективності вимагала визначення змісту і методики їх реалізації у процесі проведення *формульованого експерименту.*

Реалізація першої педагогічної умови – *побудова діалогічних відносин педагогів та батьків з метою визначення єдиних підходів до цілісного розвитку дитини, на основі ціннісно-орієнтаційної єдності спільної педагогічної діяльності*– потребувала вивчення та проведення психодіагностики сім'ї за допомогою: спостереження, бесід з батьками та фахівцями; анкетування тестами-опитувальниками батьків; упровадження в освітній процес закладу: підвищення педагогічної культури вихователів шляхом освоєння нових педагогічних технологій, інтеграції їхньої діяльності, проектної діяльності з питань взаємодії з батьками, технологій співробітництва, ігрових технологій; обміну досвідом спільної роботи педагога та батьків з дітьми; цілеспрямована просвітницька діяльність серед батьків у режимі педагогічного всенавчання; круглий стіл «Раннє втручання: якість та перспективи» щодо організації та управління якістю взаємодії.

Упровадження другої педагогічної умови – *здійснення своєчасної екстраполяції освітніх запитів батьків до педагогічного процесу за допомогою послідовних, взаємопов'язаних етапів осмислення, інтерпретації та рефлексії організації взаємодії* – відбувалося через психологічні тренінги «Ефективний батько»; «Щаслива родина»; *майстер-класи* «Батьківська майстерність», «Моя родина»; *круглий стіл* «Виховання дитини з ООП»; *допомогу батькам у роботі з дітьми вдома*: батьки можуть допомогти своїм дітям, надаючи вказівки, підтримку та заохочення; *відвідування заходів у закладі.*

Реалізація третьої педагогічної умови – *практико-орієнтоване освоєння способів взаємодії педагогів та батьків, направлене на подолання відчуження*

між учасниками освітнього процесу у контексті діяльнісного підходу – здійснювалася у форматі створення діалогічних відносин педагогів та батьків, з метою визначення єдиних підходів до цілісного розвитку дитини на основі ціннісно-орієнтаційного єдності у системі «батьки-діти-педагоги»; форм роботи: індивідуальні корекційно-розвиваючі заняття вчителя-логопеда з дитиною, дефектолога, психолога; дозвільна діяльність; консультативна та просвітницька робота з батьками; організація спільних занять для сім'ї («М'яка школа»).

Розроблена програма ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та їхнім сім'ям передбачала:

- ранню діагностику: скринінг новонароджених та немовлят на наявність ризиків розвитку відхилень; комплексну діагностику дітей з підозрою на порушення розвитку; визначення рівня розвитку дитини в різних сферах (фізична, когнітивна, мовна, соціальна);
- індивідуальну програму розвитку: розробка індивідуальної програми корекційно-розвиткових занять з урахуванням особливостей дитини; визначення цілей та завдань корекційної роботи; вибір відповідних методів і прийомів;
- корекційно-розвиткові заняття: проведення занять з дитиною та її батьками; розвиток пізнавальних процесів, мовлення, дрібної моторики, соціальних навичок; корекція сенсорних порушень (зору, слуху); формування навичок самообслуговування;
- консультативна допомога батькам: психологічна підтримка батьків; навчання батьків ефективним методам взаємодії з дитиною; допомога у вирішенні виховних проблем; інформування про можливості отримання додаткової допомоги;
- співпраця з іншими фахівцями: залучення до роботи інших фахівців (педіатрів, неврологів, логопедів, дефектологів тощо); обмін інформацією та координація дій;

– моніторинг розвитку дитини: регулярна оцінка ефективності корекційних заходів; внесення необхідних корективів у програму.

Зокрема, формувальний етап включав тренінги, індивідуальні консультації, організацію сімейної співпраці з різними фахівцями. Наведемо деякі теми тренінгів: «Батьківська компетентність», «Як упоратися зі стресом?», «Біологічні ритми. Режим дня дошкільника»; анкетування батьків з метою отримання інформації про дитину, сім'ю; консультування – диференційований підхід до кожної сім'ї, яка має «особливу» дитину; присутність батьків на індивідуальних корекційних заняттях з метою їх навчання прийомам та способам роботи з особливою дитиною; проведення спільних свят, де батько може бачити досягнення своєї дитини, брати участь у святі спільно з дитиною (мама поруч); індивідуальні консультації спеціалістів: логопеда, дефектолога, психолога.

Для активізації діяльності дітей з ООП використовували такі активні прийоми навчання: використання сигнальних карток при виконанні завдань з якимось певним символом – йдемо в туалет – картинка з туалетом, миємо руки – картинка з умивальником і дитиною (з одного боку на ній зображений плюс, з іншого – мінус). Використовували картки для того, щоб дитина з ООП розуміла, коли починається заняття і його закінчення, перехід з однієї діяльності на іншу або перехід через столів на килимок; прийом «рука в руці», дуже ефективний в роботі з розвитку дрібної моторики, на заняттях з музики, фізкультури, де є перестроювання, хороводи; використання картинного матеріалу для зміни вигляду діяльності в ході заняття, для розвитку зорового сприйняття, уваги та пам'яті, активізації словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення. Тобто довго мову дорослого дитина з ООП сприймати не може, їй потрібний наочний матеріал; мовні інтонаційні прийоми тощо; активні прийоми рефлексії – самоаналіз діяльності дитини провести складно, тому це робить вихователь: використовувати похвалу або заохочення (жетони);

прийоми релаксації – елементи пальчикової гімнастики, масажу, просто полежати.

За даними, представленими в таблиці 2.1 (Додаток Д) бачимо, що за методиками «Тест функціонального ресурсу сім'ї» (Н. Лаврова, В. Лаврова), методикою «Типовий сімейний стан» (Е. Ейдеміллер, І. Юстікіса), а також окремих шкал методики RARI (Е. Шефер і Р.Белл) та опитувальника «Усвідомлене батьківство» (Р.Овчарової) спостерігаються статистично значущі зміни [19, С.37].

Спостерігаємо динаміку підвищення особистісно-розвиткового потенціалу сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами та брала участь у впровадженні сімейно-орієнтованої моделі супроводу сім'ї ($p \leq 0,05$). Слід зазначити: динаміка у зміні емоційної дистанції між батьками та дитиною ($p \leq 0,05$); загальна незадоволеність сімейними стосунками ($p \leq 0,01$); сімейна тривожність ($p \leq 0,01$); нервово-психологічної напруги ($p \leq 0,01$).

Також змінився особистісно-розвивальний потенціал сім'ї за такими шкалами: «Батьківські позиції», «Батьківські почуття» ($p \leq 0,05$), «Батьківські установки та очікування» ($p \leq 0,05$), «Сімейні цінності» ($p \leq 0,05$), «Стиль сімейного виховання» ($p \leq 0,05$), «Батьківське ставлення» ($p \leq 0,05$).

Таким чином, батьки, які виховують дитину з особливими освітніми потребами, більш обізнані про виховання, почуття батьків, ставлення та очікування батьків, сімейні цінності, сімейне виховання та батьківські стосунки. Крім того, ресурси для дитячо-батьківських стосунків, адаптації та соціалізації суттєво змінилися статистично: задоволеність сімейними стосунками зростає, сімейна тривожність зменшено, зниження нервово-психічної напруги, пов'язаної з сім'єю, зменшення емоційної дистанції з дитиною; збільшення функціональних сімейних ресурсів.

З усього вищевикладеного слід зазначити, що ранній комплексний психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї передбачає використання різноманітних форм, методів, способів,

прийомів, засобів, які сприяють вирішенню освітніх, виховних, корекційно-розвивальних завдань, проведенню анкетування, бесід, тренінгів, лекцій. та консультацій для батьків. Цілеспрямований ранній психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї забезпечить умови для корекції порушень та розвитку у дитини з особливими освітніми потребами, психічних процесів; гармонізації внутрішньосімейних відносин, корекції батьківсько-дитячих відносин; усунення причин, які перешкоджають адекватному розвитку дитини.

2.3. Теоретико-методологічні засади надання ранньої комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами

Вивчаючи особливості дітей, їх мову, здоров'я та моторику, ми дійшли висновку, що командний підхід сприятливо впливає на всебічний розвиток дитини. Діти з особливими освітніми потребами потребують особливої уваги. Так прийшла ідея створення інноваційної моделі психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Модель (рис. 2.3.) складається з кількох блоків: нормативно-правова база; локальні акти, накази; моделі (фізичний, психологічний, профілактико-медичний та логопедичний); взаємодія із сім'єю та взаємозв'язок усіх фахівців дозволяє коригувати психофізичні відхилення, мовні порушення, надавати соціально-психологічну підтримку та своєчасно попереджати захворювання.

Рання взаємодія педагога та сім'ї дитини з особливими освітніми потребами (ООП) є ключовим фактором успішної реабілітації та розвитку дитини. Вона передбачає спільну роботу над розробкою та реалізацією індивідуальних програм розвитку, підтримку сім'ї та забезпечення безперервності освітнього процесу [49].

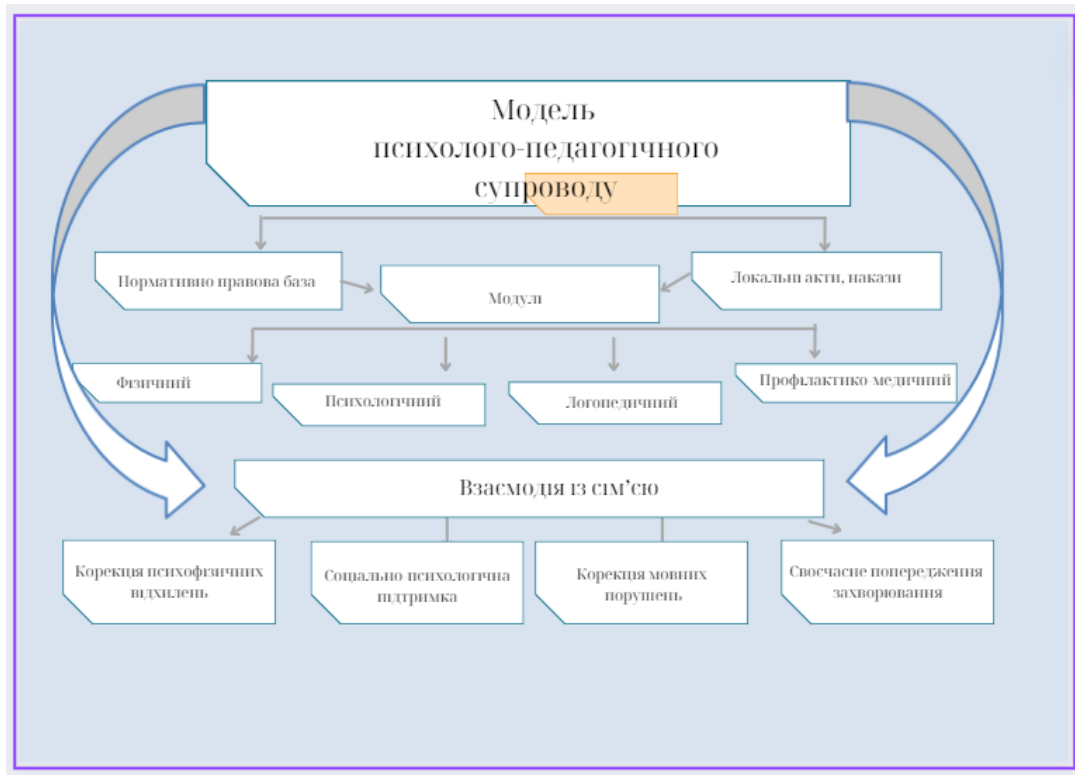

Рис. 2.3. Модель психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї

Варіативна модель такої взаємодії передбачає гнучкість та адаптацію до індивідуальних потреб кожної дитини та сім'ї. Вона враховує різноманітність факторів, таких як: вік дитини, характер порушень розвитку, соціальне оточення сім'ї, можливості та ресурси сім'ї, готовність сім'ї до співпраці.

Основні компоненти варіативної моделі є:

- *діагностика та оцінка*: комплексна оцінка розвитку дитини з урахуванням усіх сфер (фізичної, когнітивної, мовної, соціальної); оцінка ресурсів сім'ї та її потреб; визначення сильних сторін дитини та її сім'ї.
- *спільне планування*: розробка індивідуальної програми розвитку дитини спільно з батьками; визначення цілей та завдань, які будуть досягатися протягом певного періоду; вибір відповідних методів і прийомів.
- *реалізація програми*: проведення корекційно-розвиткових занять з дитиною; консультування батьків щодо особливостей розвитку дитини та методів виховання; надання практичної допомоги батькам у створенні

розвивального середовища вдома; залучення інших фахівців (лікарів, логопедів, дефектологів тощо) за необхідності.

- *моніторинг та оцінка ефективності*: регулярна оцінка досягнень дитини та коригування програми розвитку; оцінка задоволеності батьків наданими послугами.
- *підтримка сім'ї*: надання психологічної підтримки батькам; створення груп взаємодопомоги для батьків; організація заходів для підвищення батьківської компетентності [49].

Форми взаємодії педагога та сім'ї:

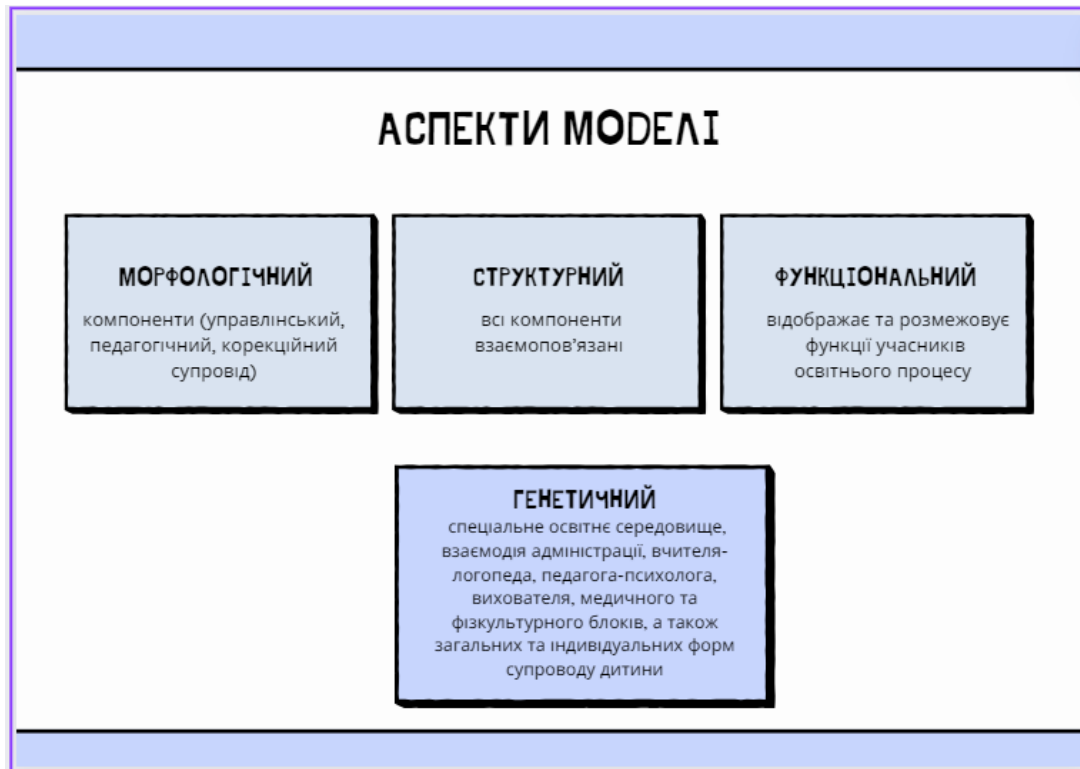
- індивідуальні консультації: регулярні зустрічі педагога з батьками для обговорення прогресу дитини, вирішення проблемних питань,
- групові заняття: проведення груп для батьків, де вони можуть обмінюватися досвідом, отримувати консультації фахівців,
- домашні завдання: залучення батьків до виконання домашніх завдань з дитиною,
- спільні заходи: організація спільних заходів для дітей та батьків (свята, екскурсії тощо) [49].

Принципи варіативної моделі:

- індивідуальний підхід: врахування особливостей кожної дитини та сім'ї,
- співпраця: спільна робота педагога та батьків над досягненням поставлених цілей,
- безперервність: забезпечення безперервності підтримки протягом усього періоду розвитку дитини,
- гнучкість: готовність до змін та адаптації програми до нових умов,
- позитивне підкріплення: заохочення успіхів дитини та батьків [49].

Варіативна модель ранньої взаємодії педагога та сім'ї дозволяє створити оптимальні умови для розвитку дитини з ООП та забезпечити її успішну адаптацію в суспільстві.

Рис. 2.4. Аспекти запропонованої моделі психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї

Модель (рис.2.3) має системний характер, розроблена в морфологічному, структурному, функціональному та генетичному аспектах.

Таким чином, узгодженість дій фахівців дозволяє ефективно скоригувати наявні порушення у розвитку та допомагає дитині легко адаптуватися у соціумі.

Головну роль, звичайно, відіграє сім'я – її терпіння та вплив на дитину. Сімейне консультування як частина психолого-педагогічного супроводу – це цілісна система.

Її можна уявити, як процес, що розгортається в часі, спільно – розділену діяльність консультанта та сім'ї, в якій виділяються три основні компоненти (діагностичний – систематичне відстеження динаміки розвитку дитини та сім'ї, яка звернулася за допомогою; інформаційний – збір та накопичення відомостей, що включають мінімальні та достатні діагностичні процедури; результативний – коли потреби сім'ї та дитини будуть задоволені за спільним рішенням).

Основним етапом консультування є відбір та застосування засобів, які дозволяють створити умови для продуктивної взаємодії. Тому одним із

актуальних методів психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами, є навчання та консультації батьків з метою регулювання взаємовідносин в родині.

Рис. 2.5. Форми роботи психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї

Психолого-педагогічний супровід (ППС) дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї – це цілісна система заходів, спрямована на створення умов для розвитку, навчання, виховання та соціалізації дитини з ООП, що передбачає різноманітні форми роботи, які обираються індивідуально для кожної дитини та сім'ї з урахуванням їхніх особливостей [30].

Основні форми роботи ППС:

для дитини:

1. індивідуальні консультації:

- психологічні консультації: допомога у подоланні емоційних труднощів, формуванні позитивної самооцінки, розвитку соціальних навичок;
- корекційно-розвивальні заняття: спрямовані на розвиток пізнавальних процесів, мовлення, дрібної моторики, соціальних навичок тощо;

- логопедичні заняття: корекція порушень мовлення;
- заняття з іншими фахівцями (дефектологом, фізіотерапевтом тощо).

2. групові заняття:

- розвиваючі ігри та вправи: сприяють розвитку пізнавальних процесів, комунікативних навичок, соціальної адаптації;
- творчі заняття: малювання, ліплення, музика, рухова активність – допомагають виражати свої емоції та розвивати творчі здібності.

3. інклюзивне навчання:

- навчання дитини з ООП разом зі здоровими однолітками в ЗДО,
- створення індивідуальної навчальної програми,
- надання необхідної підтримки дитині під час освітнього процесу.

для сім'ї:

1. консультації для батьків:

- психологічні консультації: допомога батькам у розумінні особливостей розвитку дитини, подоланні емоційних труднощів, пошуку ефективних стратегій виховання,
- педагогічні консультації: надання рекомендацій щодо організації освітнього процесу вдома, розвитку дитини,

2. групові заняття для батьків:

тренінги: навчання батьків ефективним методам спілкування з дитиною, розвитку її самостійності, подолання проблемних ситуацій.,

групи підтримки: можливість для батьків поділитися своїм досвідом, отримати емоційну підтримку та поради від інших батьків.

- 3. домашні завдання: виконання вправ і завдань, рекомендованих фахівцем, вдома з дитиною.

Принципи психолого-педагогічного супроводу:

- індивідуальний підхід: врахування особливостей кожної дитини та сім'ї,
- комплексний підхід: залучення різних фахівців (психолог, педагог, дефектолог, логопед тощо),

- співпраця: тісна взаємодія між фахівцями, дитиною та сім'єю,
- системність: регулярність занять, послідовність у роботі,
- конфіденційність: дотримання етичних норм і принципів конфіденційності.

Отже, метою ППС є сприяння повноцінному розвитку дитини з ООП; підготовка дитини до самостійного життя; соціалізація дитини; підтримка сім'ї дитини. Ефективність ППС залежить від тісної співпраці всіх учасників процесу: дитини, батьків, педагогів та інших фахівців.

2.4. Система надання ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами

До основних принципів ранньої корекційно-розвивальної допомоги дітям з особливими освітніми потребами відносять:

- ✓ принцип розвитку (більшість дітей розвивається у відповідності до певної логічної послідовності, відповідно до якої на кожному етапі розвитку у дитини формуються нові психічні утворення. Цінність даного принципу полягає в тому, що він забезпечує загальне бачення розвитку дитини і повинен бути врахований при складанні корекційної індивідуальної програми);

- ✓ принцип взаємодії (діти з ООП не здатні набувати нових знань і вмінь в ізоляції; дитина не може навчатись самостійно);

- ✓ принцип включення сім'ї (члени команди психолого-педагогічного супроводу повинні враховувати ресурси, проблеми, цінності, очікування і побажання членів сім'ї при складанні програми реабілітації. Послуги ранньої допомоги повинні забезпечити вирішення саме тих проблем, що найбільше турбують членів сім'ї);

- ✓ принцип загального характеру втручання (допомоги) (основним методом роботи з сім'єю є навчання матері (або близької особи) основним методикам раннього виховання і корекції. Допомога сім'ї має переслідувати

головну мету – допомогти родині справитись з ситуацією, що виникла, та розвиток дитини);

✓ принцип реалізації ранньої допомоги у ігровій діяльності (гра – це робота дитини. Навички, що формуються в умовах гри, легше систематизуються, ніж навички, сформовані шляхом виконання прямих інструкцій); принцип інклюзії (основою цього принципу є концепція про те, що дитина з ООП і певним рівнем розвитку, вчиться і розвивається успішніше, якщо в неї є можливість спілкування з сім'єю і суспільством) [30].

Рання допомога для дітей 3 років з ООП – це комплекс заходів, спрямованих на стимулювання розвитку, корекцію відхилень та підготовку до подальшого навчання.

Методики, які використовуються в цій роботі, залежать від конкретних потреб дитини та можуть включати:

Розвиток пізнавальних процесів:

- Дидактичні ігри: сортування предметів за формою, кольором, розміром, складання пазлів, конструктори.
- Логічні завдання: пошук відмінностей і подібностей, прості математичні завдання, розвиток пам'яті та уваги.
- Читання казок: обговорення змісту, запитання про персонажів, події.
- Дослідницька діяльність: експерименти з водою, піском, пластиліном, спостереження за природою.

Розвиток мовлення:

- Артикуляційна гімнастика: вправи для розвитку мовного апарату.
- Називання предметів, дій, ознак: розширення словникового запасу.
- Складання простих речень: формування граматично правильного мовлення.

Розвиток дрібної моторики:

- Ліплення, малювання: розвиток координації рухів пальців.

- Конструювання: складання будівель, мозаїк.
- Маніпуляції з дрібними предметами: гудзики, шнурівки, мозаїка.

Розвиток соціально-комунікативних навичок:

- Рольові ігри: імітація побутових ситуацій.
- Спільні ігри: настільні ігри, ігри з м'ячем.

Розвиток сенсорної інтеграції:

- Сенсорні доріжки: ходіння босими ногами по різних поверхнях.
- Ігри з різними матеріалами: вода, пісок, тісто.
- Заняття з використанням різних текстур: шерсть, оксамит, шкіра.

Корекція рухових порушень:

- Лікувальна фізкультура: вправи для розвитку координації, сили, гнучкості.
- Масаж: для розслаблення м'язів і поліпшення кровообігу.

У процесі такої роботи важливо пам'ятати про:

- Індивідуальний підхід: кожна дитина унікальна, тому програма занять підбирається індивідуально.
- Співпраця з сім'єю: батьки повинні бути активними учасниками процесу корекції.
- Систематичність: заняття повинні проводитися регулярно і систематично.
- Позитивна мотивація: створення позитивного емоційного клімату на заняттях [30 ;50].

Незалежно від того, який досвід отримали діти, вони розвинуть низку навичок, які стануть основою для їхнього подальшого розвитку та навчання.

Одним з найважливіших напрямків корекційної роботи є формування відносин співробітництва дитини з дорослими та однолітками і розвиток способів засвоєння соціокультурного досвіду.

Основою цього процесу є емоційний контакт, який є центральною ланкою, що формує мотивацію до ділового спілкування, заснованого на

спільній діяльності між дорослими і дітьми з порушеннями розвитку. Слід зазначити, що для таких дітей характерна несинхронізованість, тобто відсутність здатності до спільної діяльності. Тому корекційну роботу слід починати з формування жестових дій вказівки та паралельного розвитку функцій уваги.

Таким чином, дитина зможе імітувати рухи та дії з предметами. Наслідування саме по собі стає осмисленим, тим більше, що методом проб і помилок у неї починає формуватися метод орієнтувально-пошукової діяльності. У свою чергу, цей метод та імітація готують дитину дошкільного віку до засвоєння поведінки на основі прикладу. Однією з головних умов навчання на цьому етапі є включення мовлення.

Отже, умови для формування співпраці дитини з дорослими та однолітками включають наступне: емоційний, зоровий і тактильний контакт; постановка навчальних завдань у доступній для дитини формі; вибір методів передачі дитині соціального та культурного досвіду, які відповідають поточному рівню розвитку дитини.

Шляхи, якими діти засвоюють соціальний досвід, можна виокремити наступні: *спільні дії між дитиною та дорослим; наслідування продемонстрованої поведінки; моделі та мовленнєве керівництво поведінкою; методи дослідження орієнтовної пізнавальної діяльності (цільове тестування, практичні проби, зорове орієнтування).*

Наступний напрямок корекційної роботи – формування ігрової діяльності. Ця робота спрямована на підвищення інтересу дитини до іграшок та ігрової діяльності. Гра є найважливішим видом діяльності для дітей раннього віку і сприяє їх загальному розвитку. Тому слід включати дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри, рухливі ігри, хороводні ігри та ін.. Ігри та вправи, в яких діти діють методом проб і помилок, привертають увагу до природи і взаємозв'язків предметів і формують цілісне сприйняття. Для правильної і своєчасної інтеграції мови в процес спілкування необхідно навчити дитину

відрізняти предмети, їх властивості і характеристики від інших об'єктів, вивчати і розпізнавати їх на самому початку знайомства з ними, і тільки потім давати їй мову як зразок.

Ігри створюють найсприятливіші умови для загального розвитку дитини та корекції наявних недоліків. Вони сприяють активності, незалежності та спонтанності. Вони вчать діяти в групах і закладають основи продуктивного спілкування.

Важливим є розвиток мовлення. Він включає в себе формування когнітивних функцій мови (розширення, уточнення і узагальнення значення слів) і розвиток елементарної комунікації. Навчати спілкуванню дітей з порушеннями розвитку особливо складно. Необхідно створювати ситуації, які стимулюють мовлення і заохочують будь-яке мовлення, навіть лепет. Потрібно змушувати їх повторювати певні слова або вчити короткі речення, що містять вимоги.

Щоб допомогти їм зрозуміти значення слів, корисно позначати предмети повсякденного вжитку їхніми назвами. Показуючи знак, дитина повинна вказати на предмет, одночасно вимовляючи слово. Якщо дитина не може цього зробити, повторіть ще раз. Необхідно використовувати картинки, на яких зображені знайомі предмети, люди та їхня поведінка. Потрібно підбирати картинки, які можна пов'язати зі знайомим оточенням. Важливо, щоб сприйняття викликало у дитини позитивні почуття і щоб розглядання супроводжувалося мовленням.

Залучення батьків до корекційної роботи має вирішальне значення. Це пов'язано з двома причинами: взаємовідносини дитини з сім'єю, особливості спілкування, способи і форми спільної діяльності – найважливіші складові соціальної ситуації дитини, які багато в чому визначають найближчу сферу її розвитку. Повна реалізація корекційних цілей вимагає свідомих зусиль з боку батьків; залучення батьків до цілеспрямованих втручань, спрямованих на

подолання труднощів у розвитку їхньої дитини, також зумовлене недостатнім розвитком корекційної освіти.

Важливим елементом роботи з батьками є інформування їх про особливості розвитку їхньої дитини та розробка конкретних рекомендацій. Надання батькам повної та об'єктивної інформації про їхню дитину з урахуванням їхніх установок і соціальної ситуації є важливою частиною корекції. Важливо, щоб самі батьки брали активну участь у цьому процесі. Тільки тоді можна очікувати від них адекватного догляду за дитиною вдома.

Таким чином, своєчасне виявлення дітей з проблемами розвитку та рання і комплексна корекція відхилень дозволяє:

- ✓ прискорити темпи розвитку дитини: дитина з особливими освітніми потребами швидше опановує нові навички та вміння;
- ✓ зменшити вираженість порушень: відбувається зменшення вираженості основних симптомів порушень розвитку;
- ✓ покращити адаптацію: дитина легше адаптується до соціального середовища, успішно навчається і спілкується з однолітками;
- ✓ підвищити якість життя дитини та сім'ї: покращення психологічного клімату в сім'ї, зменшення стресу та напруження;
- ✓ профілактика вторинних відхилень: своєчасна корекція допомагає запобігти розвитку нових проблем;
- ✓ збільшити шанси на успішну інтеграцію в суспільство: дитина з особливими потребами має більше можливостей для самостійного життя та реалізації свого потенціалу.

Відповідно, можна говорити про ефективність розробленої моделі психолого-педагогічного супроводу сім'ї, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, з точки зору її впливу на підвищення особистісно-розвивального потенціалу сім'ї: ресурсу дитячо-батьківських відносин, адаптації і ресурсу спілкування. Модель підтримки сімей, які виховують

дитину з ООП, побудована на сімейно-орієнтованому підході, є статистично ефективною.

Модель дозволяє змінити емоційну дистанцію батьків до дитини, підвищити задоволеність сімейними стосунками, знизити нервово-психічне напруження, підвищити функціональний ресурс сім'ї, а також підвищити рівень батьківської обізнаності.

Сучасний системний процес супроводу сім'ї, яка виховує дитину з ООП, має базуватися на розкритті особистісно-розвивального потенціалу сім'ї, де потенціал сім'ї – це внутрішні ресурси сім'ї (дитина-батьки), які дозволяють ефективно вирішувати виникаючі труднощі, а також особистісно рости і розвиватися членам сім'ї в будь-яких сферах життя.

Рання корекційно-розвивальна допомога є інвестицією в майбутнє дитини та суспільства в цілому. Вона дозволяє: меншити витрати на подальшу реабілітацію: чим раніше розпочато корекцію, тим менше коштів знадобиться для подальшої допомоги дитині; підвищити рівень життя суспільства: інтеграція людей з особливими потребами сприяє створенню більш інклюзивного та толерантного суспільства.

Загалом, рання корекція – це не просто допомога дитині, а інвестиція в майбутнє всього суспільства.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено теоретичний аналіз та емпіричне дослідження з проблеми розвитку психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. Розглянуто: основи вікового консультивання як початкового етапу супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї; психолого-педагогічний супровід сім'ї та дітей з особливими освітніми потребами; сучасні підходи до ранньої комплексної допомоги дітям з особливими освітніми потребами та її сім'ї.

Вивчено стан забезпечення психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї. Діагностичний інструментарій дослідження передбачав використання різноманітних методів (спостереження, анкетування, розмови з працівниками, батьками дітей, вивчення документації) та методики «Тест функціонального ресурсу сім'ї» (Н. Лаврова, В. Лаврова), методикою «Типовий сімейний стан» (Е. Ейдемільер, І.Юстікіса), а також окремих шкал методики RARI (Е.Шефер і Р.Белл) та опитувальника «Усвідомлене батьківство» (Р.Овчарової).

За результатами теоретичного дослідження ефективності організаційно-педагогічних умов психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами та її сім'ї обґрунтовано сутність педагогічних умов, а саме: *побудова діалогічних відносин педагогів та батьків з метою визначення єдиних підходів до цілісного розвитку дитини, на основі ціннісно-орієнтаційної єдності спільної педагогічної діяльності у групі; здійснення своєчасної екстраполяції освітніх запитів батьків до педагогічного процесу інклюзивної роботи через спільне освоєння проектної діяльності педагогами та батьками за допомогою послідовних, взаємопов'язаних етапів осмислення, інтерпретації та рефлексії організації взаємодії; практико-орієнтоване освоєння способів взаємодії педагогів та батьків в інклюзивному класі направлено на подолання відчуження між учасниками освітнього процесу у контексті діяльнісного підходу.*

Перевірка їх достатності, надійності й ефективності вимагала визначення змісту і методики їх реалізації у процесі проведення формувального експерименту.

Результати педагогічного експерименту дозволяють констатувати ефективність і доцільність комплексної психолого-педагогічної підтримки сім'ї дитини з особливими освітніми потребами. Як методичні рекомендації представлена варіативна модель ранньої взаємодії педагога та сім'ї дитини з особливими освітніми потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціалізації дітей із особливими освітніми потребами: інструктивно-методичний лист / уклад. О. О. Мілейко. Миколаїв: ОППО, 2017. 32 с.
2. Андрейко Б. Моделі психологічної допомоги родинам осіб з психофізичними порушеннями, спрямовані на зміну та корекцію емоційних станів та переживань // мат-ли наук.-практ. звітної конф. кафедри корекційної педагогіки та інклюзії факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, 2017 р. Львів : Університетська книга, 2017. С. 26–28.
3. Білан Б., Лемещук М. Форми психолого-педагогічної підтримки батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 2, ч. 2. С. 13-25.
4. Бісікало Л., Задорожня О., Жук Т., Ілляшенко Т., Каменчук Т., Копчинська А., Макарян Д., Обухівська А., Паламарчук Н., Паланюк Т., Токаленко З., Якимчук Г. Психологічний супровід інклюзивної Освіти. Національна академія педагогічних наук України. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи. Київ, 2017 // УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. С. 65–66.
5. Брушневська І., Петрушко Ю. Використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2023. 2. С.12-16.
6. Брушневська, І. Використання ймовірного прогнозування у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2023. 2. С. 114–119, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.17>
7. Брушневська І. Психолого-педагогічне консультування сімей дітей із особливими освітніми потребами. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Луцьк, 2023. С. 33-36.

- a. https://edu.forlan.org.ua/doc/VMJVO/spec_kyrsy/5.pdf
8. Блищик А. Педагогічні умови формування ігрової діяльності дітей в інклюзивних групах закладу дошкільної освіти. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації*: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С.21-22.
  9. Верхоляк М. Роль сім'ї в соціалізації дитини з особливими освітніми потребами (ОПП) в умовах інклюзивної освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Професійна освіта та зайнятість осіб з особливими потребами : інноваційні підходи»*, 16-17 жовтня 2019 р. Львів . 2019.
  10. Гончаровська Г., Кормило О., Чіп Р. Особливості психологічної підтримки батьків та дітей з особливими освітніми потребами в процесі реабілітації. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат* : Матеріали II Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю на базі інклюзивно-ресурсного центру Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, 20 жовтня 2022 р.) / Упор. Удич З.І., Шульга І.М. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С.46-50.
  11. Гуцал О. Основні принципи роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат* : Матеріали II Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю на базі інклюзивно-ресурсного центру Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, 20 жовтня 2022 р.) / Упор. Удич З.І., Шульга І.М. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С.62-66.

12. Гузь Н., Гузь В. Основні аспекти реалізації родинно орієнтованого підходу в контексті комплексної психолого-педагогічної допомоги сім'ям, які виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Психологія та соціальна робота*. 2021. № 2(54). С. 39-51.
13. Гуменюк А. Взаємодія батьків та вчителів на шляху формування в дітей з ООП готовності до життя в соціумі. Житомир, 2019. С. 3-5.
14. Денищук І. Стратегії ефективної взаємодії з батьками осіб з особливими освітніми потребами на рівні закладу освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. Випуск 69. С. 80-90.
15. Діагностичний маршрут дошкільника з ООП для складання Індивідуальної програми розвитку. Київ. Актуальна освіта. 2017.
16. Жук В. Командна робота у психолого-педагогічному супроводі інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації*: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (22 травня 2019 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С. П., 2019. С. 41-43.
17. Єзерська Н. Психологічні чинники суб'єктивного благополуччя підлітків в умовах спеціалізованої школи-інтернату: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2018. 20 с.
18. Ілляшенко Т., Жук Т. Проблема психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами: *Харківський осінній марафон психотехнологій* (каталог психотехнологій; тези доповідей): матеріали III міжрегіональної наук.-практ. конф., м. Харків, 26 жовтня 2019 р. ХНПУ імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна, 2019. С. 131-135.
19. Ільницька А. Психологічне благополуччя сучасної української сім'ї. http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13426/1/Ilitska_AO_KR_05_3_2022.pdf

- 20.Ілляшенко Т. Інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами і психолого-педагогічна діагностика. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат* : Матеріали II Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю на базі інклюзивно-ресурсного центру Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, 20 жовтня 2022 р.) / Упор. Удич З.І., Шульга І.М. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С.86-90.
- 21.Кас'яненко О. М. Співдружність з батьками як умова виховання й навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Видавничий дім «Гельветика». 2020. Випуск 26. С. 86-90.
- 22.Козак Л. Сімейне виховання дітей з розладами аутичного спектру в умовах інклюзивного навчання. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат* : Матеріали II Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції з міжнародною участю на базі інклюзивно-ресурсного центру Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, 20 жовтня 2022 р.) / Упор. Удич З.І., Шульга І.М. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С.93-99.
- 23.Колбасова Х. Психологічний супровід навчання дітей з ООП за умов воєнного часу: на допомогу батькам та освітянам. *Журнал «Наукові інновації та передові технології (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 2022. № 7(9). С.46-58.
- 24.Колишкін О. Особливості формування професійної культури майбутніх фахівців в галузі спеціальної освіти. *Спеціальна освіта: стан та перспективи* (Матеріали Всеукраїнської (заочної) науково-практичної конференції, 17-18 травня 2017 року). 2017. С. 368, 370-371.
- 25.Кобильнік Л. Психологічні ресурси суб'єктивного благополуччя батьків, що виховують дітей з особливими потребами. *Психологія та соціальна робота*. 2021. № 2(54). С.105-117.

26. Колупаєва А. Інклюзивне навчання : вибір батьків. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 56 с.
27. Колупаєва А., Таранченко О. Діти з особливими освітніми потребами: навчання та супровід у період повоєнної відбудови: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 192 с.
28. Король І. Організація роботи з батьками: підтримка, консультування, корекція. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції *Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології* (27-28 листопада 2020р., Львів) /ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. С. 31-34.
29. Кузава І. Інклюзивна освіта дітей дошкільного віку: монографія. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2020. 345с.
30. Кузава І. Психолого-педагогічні аспекти організації дошкільної інклюзивної освіти. Напрями та перспективи інклюзивного навчання людей з порушеннями зору в українському освітньому просторі : монографія. Науково-методична лабораторія з питань дидактичних технологій інклюзивного та інтегрованого навчання суб'єктів освіти з порушеннями зору Інституту педагогічних технологій (Луцьк) АПН України / за ред. Ю. Й. Тулашвілі. Луцьк: ВМА «ТЕРЕН», 2019. 264 с.
31. Кузава І., Дем'янюк С. Організація інклюзивного середовища у закладі дошкільної освіти. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 травня 2022 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави / І. М. Брушневська, Г. О. Гац, Н.С. Карбанова, З. С. Мацюк, В.Ф. Сергєєва, І.І. Сидорук, Л. П. Стасюк,. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. С. 43-46.
32. Малинович Л. Психологічні особливості взаємодії у сім'ях, де виховується дитина з порушеннями в розвитку. Збірник тез науково-практичної

- конференції з міжнародною участю «Психологія національної безпеки», 25 квітня 2017 р. Львів: «СПОЛОМ», 2017. С. 174–176.
33. Миронова С. Робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 9(2). С. 125-134.
34. Миронова С. Розвиток фахової компетентності корекційних педагогів у процесі професійної діяльності [Електронний ресурс]. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. Вип. 38. С. 127-132. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2019_38_21
35. Михайленко Л., Івашко К. Проблема суб'єктивного благополуччя особистості в позитивній психології. *Щастя та сучасне суспільство: матеріали I міжнародної наукової конференції (20–21 березня 2020 р.)*. Львів: СПОЛОМ, 2020. С. 172–177.
36. Мушкевич М. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей. *Психологія: реальність і перспективи*. 2017. Вин. 8. С. 188-192.
37. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogosuprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-tadoshkilnoyi-osviti>
38. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/monrozrobilo-strategichni-napryami-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-do-2030-roku>

- 39.Островська К. Психотерапевтична робота з батьками дітей з особливими потребами з використанням короткотермінової терапії, зосередженої на вирішенні BSFT. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: збірник наукових праць*. 2017. № 1 (5). С. 5–15.
- 40.Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.
- 41.Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08 червня 2018 року [Електронний ресурс]. Режим *polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti*
- 42.Підвальна Ю. Соціально-педагогічна робота з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Випуск 56. С.198-204.
- 43.Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі : метод. посіб. / уклад. : О. В. Коган та ін. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.
- 44.Пономарьова Г. Харківська гуманітарно-педагогічна академія як регіональний осередок підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти. *Спеціальна освіта стан та перспективи* (Матеріали Всеукраїнської (заочної) науковопрактичної конференції, 17-18 травня 2017 року). 2017. С. 378.
- 45.Подкоритоова Л. Зміст психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика сучасної психології*. № 1. Т. 2. 2020. С.125-129.

46. Психолого-педагогічні засади технологій супроводу дітей з особливими освітніми потребами у процесі їх соціальної інтеграції : кол. монографія / [авт. кол.: Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, Т. Д. Каменщук, А. Г. Обухівська, Г. В. Якимчук] ; наук. ред. А. Г. Обухівська, Т. Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2020. 113 с.
47. Психолого-педагогічний супровід сім'ї у роботі психолого-медико-педагогічної консультації : [електронний ресурс] / авт. кол.: С. І. Васильковська, Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко та ін. ; за ред. А. Г. Обухівської. Київ. : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 66 с.
48. Пюра О. Прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими освітніми потребами. *Молодий вчений*. 2017. № 2 (42). С.532-536.
49. Реброва С. Психологічні особливості родин, що виховують дитину з особливими освітніми потребами. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Випуск 9. С. 220–228
50. Свириденко М. Організація психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання (з досвіду роботи). Суми, 2017. 62.
51. Сухіна І. Актуальні питання психологічного супроводу родини, в якій виховується дитина з інтелектуальними порушеннями. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 275–280.
52. Стасюк Л., Капітула М. Інклюзивне навчання як освітнє середовище. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної

- конференції (18-19 травня 2022 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. С.98-102.
53. Стасюк Л., Кононович Ю. Інтеграція дитини з особливими освітніми потребами в суспільство через «Соціально-побутове орієнтування». *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (18-19 травня 2022 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. С. 102-105.
54. Хмизова О. Організація психокорекційної роботи з батьками дітей з особливими потребами як складова цілісного процесу ранньої соціальної реабілітації. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2011. № 3/4. С. 203-211.
55. Хоменко С. Етапність розвитку системи ранньої допомоги в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* (November 30, 2020), 2020, 9(103). С. 85–97.
56. Чанчиков І. Співвідношення суб'єктивного та об'єктивного до підходів розуміння благополуччя. *Благополуччя особистості vs благополуччя середовища: антиномія сучасного способу життя*: матеріали науково-практичного круглого столу (21 квітня 2019 року, Київ) / за ред. Ю. М. Швалба. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. С. 46–48.
57. Шевченко В. Підготовка фахівців до роботи з дітьми з особливими потребами в сучасних умовах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. 4 (88). С. 340-350.
58. Царькова О., Варіна Г. Генезис трансформації почуття провини у батьків дітей з обмеженими можливостями здоров'я. *Наука і освіта*. 2018. № 9-10. С. 78-85.
59. BACZAŁA Ditta, BAŃKA, Jarosław and NOWICKA, Agnieszka. Psychological and Pedagogical Care for Children with Special Educational Needs – a System in

- Poland. Przegląd Badań Edukacyjnych (Educational Studies Review). Online. 30 June 2018. Vol. 1, no. 26, pp. 7-20. [Accessed 1 February 2024].
60. Powell, Justin J. (2016). *Barriers to Inclusion. Special Education in the United States and Germany*. New York: Taylor&Francis.
61. Loza, T. (2018). Rozvytok osobystosti kliienta sotsialnoi roboty v konteksti kouchynhovo pidkhotu [Development of the client's personality of social work in the context of the coaching approach]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedagogika i psykholohiia. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Alfred Nobel University. Pedagogy and psychology. Pedagogical sciences]*, issue 2 (16), pp. 109-113.
62. Sokolova H. (2019). Teoretyko-metodychni zasady psykholohichnoho suprovodu shkolariv iz syndromom Dauna. Dys. dok. psykhol. nauk [Theoretical and methodological principles of psychological support of students with Down syndrome. Doc. psychol. sci. diss.]. Kyiv, 474 p.
63. Stoliaryk O. (2020). Stratehii sotsialnoi pidtrymky simeii, yaki vykhovuyut ditei z autyzmom [Strategies for social support for families raising children with autism]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni K.D. Ushynskoho [Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky]*, issue 2 (131), pp. 45-50.
64. Poliachynko I., Kyryluik A. (Eds.). (2020). *Tekhnolohii sotsialnoi roboty i sotsialnoi dopomohy v umovakh transformatsiinoho periodu [Technologies of social work and social assistance in the conditions of the transformation period]*. Sumy, 336 p.
65. Volkova N., Rizun N., Nehrey M.V (2018). Data science: opportunities to transform education. *Proceedings of the 6th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2018)*. Kryvyi Rih, Ukraine, December 21, pp. 48-73/
66. Jeremić B. (2022). Partnership of parents of children who need additional support in learning and preschool teachers in preschool institutions from the perspective of

the integrated approach to learning, *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE)*, 10(1), 29-34.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Анкета для опитування педагогів, які працюють з дітьми з ООП

Шановні учасники опитування! Пропонуємо Вам анонімне анкетування.

1. Яку підготовку Ви пройшли для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами:

- Курси (вказіть, які саме) _____
- Семінари (вказіть, які саме) _____
- Інтерактивні методи (вказіть, які саме) _____
- Самоосвіта (вказіть види) _____
- Інше _____

2. У чому, на Вашу думку, полягає сутність інклюзивної освіти? (Позначте не більше 6 відповідей)

- гуманітарна ідея
- один з аспектів прав людини
- окрема методика навчання
- сукупність методик навчання
- система освітніх послуг
- індивідуалізована система навчання дітей з особливими освітніми потребами
- реформа, що підтримує розбіжності та особливості кожного учня
- процес здобуття освіти в умовах загальноосвітнього простору

3 Чи дає можливість нормативно-правова база в Україні забезпечити реалізацію запровадження та розвиток інклюзивної освіти?

- Так
- Ні
- Частково

4. Як Ви оцінюєте рівень науково-методичного забезпечення закладу освіти щодо роботи з дітьми з ООП, а саме: наявність підручників та посібників, методичних розробок, наочних матеріалів тощо?

- Забезпечення цілком достатнє, є практично все необхідне
- Забезпечення посереднє, наявні не всі потрібні засоби, багато чого не вистачає
- Забезпечення практично відсутнє

6. Якими науково-методичними посібниками з питань інклюзивної освіти Ви користуєтесь?

---

7. Яку діагностичну інформацію містить індивідуальний освітній план дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами?

- Результати оцінювань
- Поточний рівень успішності та продуктивності
- Визначення сильних сторін та сфер, які потребують додаткової уваги
- Зміни в психічному розвитку
- Процедури оцінки досягнень дитини
- Якщо необхідно, визначений комплекс необхідної допомоги (включно з медичною)
- Необхідні зміни в класній кімнаті (навчально-методичному забезпеченні, матеріально-технічних ресурсах, обладнанні тощо)

8. Чи створено умови у Вашому освітньому закладі для проведення логопедичних, сурдо-, тифло- та інших корекційних занять в межах супроводу інклюзивного навчання:

- Кабінети

- Пункти
- Кутки
- Інше _____

9. Які форми отримання інформації є для Вас найбільш оптимальними?

- Рекомендації, консультації
- Інтерактивні курси
- Семінари-практикуми
- Електронний форум
- Інші _____

10. Які обов'язки виконують асистенти вчителя інклюзивної дитини:

- Педагогічні
- Технічні
- Медичні
- Гігієнічні
- Інші _____

Дякуємо за відверті відповіді!

ДОДАТОК Б

Анкета для батьків дітей з особливими освітніми потребами

Задоволеність батьків якістю наданих послуг:

Рівень задоволеності:

Чи відповідають надані послуги очікуванням батьків?

Чи достатньо уваги приділяється індивідуальним потребам дитини?

Професіоналізм фахівців:

Чи вважають Ви, що фахівці, які працюють з вашою дитиною, є компетентними та досвідченими?

Ефективність заходів:

Чи спостерігаєте Ви позитивні зміни у розвитку та поведінці дитини після проведення корекційних занять?

Комунікація з фахівцями:

Чи є у Вас можливість регулярно спілкуватися з фахівцями, отримувати від них консультації та рекомендації?

Організація психолого-педагогічного супроводу:

Доступність послуг:

Чи легко Вам отримати необхідні послуги?

Чи є достатньо інформації про наявні програми та можливості?

Своєчасність надання послуг:

Чи надаються послуги вчасно та регулярно?

Координація роботи фахівців:

Чи ефективно взаємодіють між собою різні фахівці, які працюють з дитиною?

Інформованість батьків:

Чи отримуєте Ви достатньо інформації про хід корекційного процесу та досягнення дитини?

Залучення батьків до процесу супроводу:

Можливість брати участь у заходах:

Чи маєте Ви можливість брати участь у заходах, спрямованих на підвищення їхньої компетентності?

Співпраця з фахівцями:

Чи відчуваєте Ви, що Ваша думка враховується при розробці індивідуальних програм для дитини?

Підтримка батьків:

Чи отримуєте Ви достатню психологічну підтримку?

Дякуємо!

Анкета «Усвідомлене батьківство»

Інструкція. Відповідаючи на запитання, поставте галочку поруч з тим варіантом відповіді, який вам підходить найбільше.

1. Чи прагнете ви до узгодження своїх планів з планами інших членів сім'ї?
  - 1) Вкрай рідко
  - 2) Рідко
  - 3) Іноді
  - 4) Не завжди
  - 5) Часто
2. Думаю, що надалі наша дитина не буде спричиняти значного занепокоєння.
  - 1) Не згоден
  - 2) Скоріше не згоден
  - 3) Не впевнений
  - 4) Швидше згоден
  - 5) Згоден
3. Я зможу все пробачити своїй дитині.
  - 1) Не згоден
  - 2) Скоріше не згоден
  - 3) Не впевнений
  - 4) Майже згоден
  - 5) Згоден
4. Чи розумієте ви свою роль у зміцненні сім'ї?
  - 1) Не замислювався
  - 2) Не впевнений, що можу щось змінити
  - 3) Від мене залежить не більше, ніж від моєї дружини
  - 4) Розумію
  - 5) Дуже багато чого в моїх силах.
5. Яку роль вам краще вдається реалізувати в сім'ї (підкресліть 5 позицій): чоловіка, батька, дорослого, добувача, господаря, мужчини, наставника, заступника, друга, організатора, трудівника, квартиранта, емоційного лідера?
6. Як ви вважаєте, яку роль краще вдається реалізувати вашій дружині (підкресліть 5 позицій): дружини, матері, жінки, дорослого, сімейного менеджера, господині, бойової подружки, глави сім'ї, домашнього доктора, годувальниці, емоційного лідера, порадника?
7. Чи зможете ви поступитися своїми планами заради сім'ї?
  - 1) Мені це складно
  - 2) Скоріше не зможу
  - 3) У певних ситуаціях це можливо
  - 4) Швидше зможу
  - 5) Зможу, для мене сім'я важливіше всього

8. Потрібно обговорювати виникаючі протиріччя в сім'ї, щоб виявити причину і уникнути конфліктів надалі?

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

9. Діти були б більш щасливі і краще б себе вели, якби батьки проявляли інтерес до їх справ?

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

10. Вважаєте ви, що на ваше слово можна завжди покластися?

- 1) Так
- 2) Ні

11. роблячи будь-яке рішення, батькам слід серйозно рахуватися з думкою своєї дитини?

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

12. Чи завжди контакти з дружиною і дитиною/дітьми залишають у вас приємні переживання?

- 1) Рідко
- 2) Найчастіше немає
- 3) Іноді
- 4) Частіше так
- 5) Майже завжди

13. Я впевнений у собі як батько, в своїх силах і можливостях.

- 1) Ні, це невірно для мене
- 2) Скоріше не згоден
- 3) 50/50
- 4) Майже згоден
- 5) Так, це вірно

14. Ви проводите своє дозвілля разом зі своєю родиною?

- 1) Вкрай рідко
- 2) Нечасто
- 3) Іноді
- 4) Часто
- 5) Практично завжди

15. Діти, з якими у батьків встановлені неформальні відносини, найчастіше бувають щасливі.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

16. Я надто поблажливий до домашніх.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

17. У певних межах батьки повинні поводитися з дитиною як з рівною собі.

- 1) Ні, це невірно
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Скоріше так
- 5) Так, це так

18. Чи вмієте ви розуміти почуття членів своєї сім'ї?

- 1) Мені це дуже складно
- 2) Далеко не завжди
- 3) Іноді
- 4) Досить часто
- 5) Вмію

19. Ви спізнювалися коли-небудь на заняття або побачення ?

- 1) Так
- 2) Ні

20. Несправедливо, якщо жінка змушена нести одна весь тягар виховання дитини.

- 1) Чому б і ні: мати краще відчуває свою дитину.
- 2) Скоріше це справедливо
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден: виховувати дитину повинні обоє батьків

21. Ви хотіли б мати: жодного, 1, 2, 3, 4 і більше дітей (підкресліть).

22. Я готовий віддати своє щастя заради щастя своєї дитини.

- 1) Готовий
- 2) Скоріше так
- 3) Не впевнений
- 4) Скоріше ні
- 5) Не готовий

23. Іноді необхідно, щоб батьки зломали волю дитини.

- 1) Згоден

- 2) Швидше згоден
  - 3) Не впевнений
  - 4) Скоріше не згоден
  - 5) Не згоден
2. Я щирий з дружиною і дитиною /дітьми.
- 1) Рідко
  - 2) Іноді
  - 3) Не завжди
  - 4) Досить часто
  - 5) Часто
25. Я спілкуюся зі своєю сім'єю частіше з позиції співробітництва.
- 1) Ні
  - 2) Скоріше ні
  - 3) Не знаю
  - 4) Скоріше так
  - 5) Так
26. Чи може дитина викликати у батьків негативні почуття?
- 1) Ні
  - 2) Скоріше ні
  - 3) Не впевнений
  - 4) Скоріше так
  - 5) Так
27. Вважаю себе чуйним до закликів про допомогу у своїй сім'ї.
- 1) Не згоден
  - 2) Скоріше не згоден
  - 3) Не впевнений
  - 4) Майже згоден
  - 5) Згоден
28. У вас виникає іноді бажання побути на самоті?
- 1) Так
  - 2) Ні
29. Вам подобається проводити час у колі родини?
- 1) Дуже рідко
  - 2) Найчастіше ні
  - 3) Іноді
  - 4) Частіше так
  - 5) Подобається
30. Дитина має право на власну точку зору, і їй повинно бути дозволено її висловлювати.
- 1) Не згоден
  - 2) Скоріше не згоден
  - 3) Не впевнений
  - 4) Майже згоден
  - 5) Згоден

31. Вважаю себе компетентним батьком.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

32. Я здатен визнати свою неправоту у відносинах в сім'ї.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

33. Я, як батько, вмію наполягти на своєму.

- 1) Майже завжди
- 2) Часто
- 3) Іноді
- 4) Рідко
- 5) Ні, це мені не властиво

34. Я терпимо ставлюсь до недоліків членів моєї сім'ї.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

35. Усій сім'ї буде краще, якщо всю відповідальність і турботу про неї візьме на себе мати.

- 1) Згоден
- 2) Швидше згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Скоріше не згоден
- 5) Не згоден .

36. Чи згодні ви, що навіть якщо чоловік і дружина люблять один одного, то все одно вони можуть дратувати один одного і сваритися?

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

37. Чи любите ви іноді похвалитися?

- 1) Так
- 2) Ні

38. У сімейному житті для мене важливо спиратися лише на власні погляди, навіть якщо вони суперечать громадській думці.

- 1) Не згоден

- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

39. Моя дружина і я зазвичай обговорюємо вимоги до дитини і надаємо один одному підтримку в питаннях виховання.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

40. Чи можете ви іноді веселитися в компанії, не стримуючи себе?

- 1) Так
- 2) Ні

41. По своїй натурі я доброзичливий.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

42. Батько повинен користуватися повагою в сім'ї.

- 1) Не обов'язково
- 2) Рідко
- 3) Іноді
- 4) Часто
- 5) Завжди

43. Люблю опікувати.

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

44. Іноді ви ведете себе нестримано?

- 1) Так
- 2) Ні

45. Планувати домашнє господарство повинна мати, так як вона одна знає, що робиться в будинку.

- 1) Згоден
- 2) Швидше згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Скоріше не згоден
- 5) Не згоден

46. Чи згодні ви, що якщо сміятися і жартувати разом з дітьми, то це багато що полегшує в сім'ї?

- 1) Не згоден
- 2) Скоріше не згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Майже згоден
- 5) Згоден

47. Благополуччя в сім'ї важливіше, ніж хороший стан справ на роботі.

- 1) Ні, робота не менш важлива, ніж родина.
- 2) Не впевнений
- 3) 50/50
- 4) Скоріше так
- 5) Повністю згоден

48. У нашій сім'ї приділяється мало уваги обговоренню проблем вихованню дітей.

- 1) Згоден
- 2) Швидше згоден
- 3) Не впевнений
- 4) Скоріше не згоден
- 5) Не згоден

Обробка результатів

1. Почати обробку краще з підрахунку балів за шкалою правдивості до ключа:

а) відповіді «ні» на питання №: 19, 28, 37, 40, 44;

б) відповідь «так» на запитання № 10.

При сумі більше 5 балів відповіді опитувальника вважають недостовірними.

2. Кожному переліку відповідей відповідає пряма шкала переводу вербальних оцінок у бальні, тобто вибору першої позиції серед варіантів відповідей присуджується 1 бал, другої - 2 бали, третьої - 3 бали, четвертої - 4 бали, п'ятої - 5 балів. Виключення складають питання № 5, 6, 21.

3. Сума балів підраховується окремо по кожній шкалі відповідно ключу :

батьківські позиції - 2, 11, 17, 25, 33, 42;

батьківські почуття - 3, 12, 18, 26, 34, 43;

батьківська відповідальність - 4, 13, 20, 27, 35, 45;

батьківські установки і очікування - 5, 6, 21, 29, 36, 46;

сімейні цінності - 7, 14, 22, 30, 38, 47;

стиль сімейного виховання - 8, 15, 23, 31, 39, 48;

батьківське ставлення - 1, 9, 16, 24, 32, 41.

4. Питання № 5, 6: оцінюється збіг обраних позицій обох партнерів, де кожне оцінюється 1 балом. Відповідно сума балів з цих питань буде збігатися в сімейній парі як у чоловіка, так і у жінки.

5. У питанні № 21 збіг обраної позиції з партнером оцінюється 5 балами, будь-яке інше розбіжність - 1 балом.

Чим більша кількість балів, тим вищий рівень усвідомленості батьківства. Відповідно чим вища оцінка по конкретній шкалі, тим вищий рівень усвідомленості конкретного компонента батьківства.

Додаток 1
до порядку
(в редакції постанови Кабінету Міністрів України
від 28 липня 2021 р.№769)

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ

1.Період виконання 2021-2022 навчальний рік

2. Загальні відомості про дитину:

прізвище, власне ім'я, по- батькові (за наявності):

дата народження: _____
повне найменування закладу дошкільної освіти, в якому здобуває освіту:

дата зарахування до закладу: _____
група:

прізвище, власне ім'я, по батькові батьків (за наявності) (інших законних представників): _____

контактні номери телефонів батьків (інших законних представників): _____

3. Індивідуальні особливості розвитку дитини:

Найвищий рівень знань, вмінь і навичок дитини (компетенції)	Опис освітніх труднощів дитини	Потреби
Здатний: виконувати окремі дії з допомогою дорослого; вступати в прості ігрові дії з дитями; елементарні фізичні вправи з допомогою дорослого та за відповідного настрою (прокочувати м'яч, плескати в долоні, тупіт ногами) групувати предмети за кольором, за відповідного настрою; складати іграшки на місці за вказівкою дорослого, здійснювати прості дії з допомогою дорослого з	інтелектуальні труднощі: ✓ має труднощі в концентрації уваги. ✓ пам'ять та увага відповідають віковій нормі. ✓ сприймання та увага короткочасні мимовільні та нестійкі, швидко відволікається ✓ словниковий запас нижче вікової норми функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві) труднощі: ✓ мовлення та комунікація – відсутні, використовує невербальні форми ✓ не розрізняє сенсорні еталони, розміру та геометричних форм ✓ зв'язне мовлення відсутнє. ✓ артикуляційний апарат, мовленнєва, дрібна та загальна моторика розвинені не достатньо. ✓ не розуміє звернене мовлення, ✓ постійно вимовляє звуки, не пов'язані між собою смисловим чи змістовим значенням, присутні вокалізації, ехолоалія;	Працювати над розвитком: ✓ загальної моторики дитини (сила, вправність, мобільність, гнучкість, влучність тощо) та нормалізації її тону, становлення здатності разом з іншими дітьми виконувати вправи, брати участь в рухливих іграх за правилами; ✓ здійсненням позитивного перетворення здатності до продуктивної взаємодії з довкіллям; ✓ концентрації та стійкості уваги; ✓ емоційно-вольової сфери та процесів узагальнення і абстрагування; ✓ навичок розуміння зверненого мовлення; ✓ правильної вимови звуків рідної мови; ✓ збагачення активного та пасивного словника. ✓ ігрової діяльності дитини в та сюжетно-вобразової грі; Формувати: ✓ вміння орієнтуватися в просторі, узгоджувати

матеріалами (пластилін), робити певні рухи: залишає слід від фарби на папері, розмазує пластилін досліджувати предмети різноманітними способами(розглядає предмету руді, перекладає з однієї в іншу, бере два предмети зі столу, стукає один об один), будує вежу з кількох кубиків, навищує кільця на прамітку, грає біля однопітків, не заважаючи іншим; реагувати на заборони («можна», «не можна») Застосовує: альтернативні методи спілкування (жести) лише для задоволення власних потреб	✓ порушення цілеспрямованих усвідомлених дій з предметами ✓ нездатність до безпосереднього наслідування рухів загальної моторики, лапшого дій. ✓ брак координації око-рука, указівного жесту. ✓ некерована поведінка (не звертає увагу на предмети, рухається в невизначеному напрямі, не уважно зачіпає предмети.) фізичні труднощі: ✓ слабкорозвинені функції великої та дрібної моторики, реакції рівноваги та координації. ✓ навички самообслуговування потребують удосконалення. ✓ дитина не дає відповіді на питання про статеvu приналежність, будову тіла, елементарні функціональні можливості основних органів, ✓ не орієнтується у призначенні органів чуття. навчальні труднощі: ✓ виражене порушення пізнавальної діяльності, яке характеризується стабільно низькою пізнавальною активністю незалежно від соціальної ситуації розвитку, ✓ пасивність до пізнання оточуючого світу	рухи різних частин тіла ✓ розумові дії дитини на усіх етапах навчального процесу, такі як: орієнтувальні - дослідницькі дії, оцінювання, аналіз, узагальнення, порівняння, планування ✓ стабільність і саморегуляцію внутрішніх психічних процесів, зокрема - рухової, словесної і емоційної адекватності у контактах з навколишнім світом. Розвивати: ✓ довербальні соціальні та комунікативні навички ✓ вміння розрізняти мовленнєві та не мовленнєві звуки ✓ здатність наслідувати частини слів та окремі слова; ✓ вміння прислуховуватися до голосу дорослого, шукати і знаходити очима джерело звучання. ✓ наслідування й емоційного відгуку, погляд в очі, ✓ здатність розуміти вираз обличчя чи інтонацію мовлення. ✓ емоції ✓ вміння повноцінно
---	--	---

✓ обмежений репертуар цільових рухів з предметами браку вказівних жестів, наслідування рухів. ✓ нездатність до символічної гри, неспроможність відтворити ситуацію, виокремити себе з неї. ✓ дитина нездатна на чому зосередитися через коливання уваги ✓ погано розвинена дрібна моторика ✓ не вміє співвідносити кількість предметів з кількістю пальців. не розуміє причинно-наслідкові зв'язки ✓ не використовує наслідування соціоадаптаційні труднощі: ✓ дитина не здатна розуміти взаємину між людьми та міжособистісні події. ✓ Не проявляє прагнення до емоційно насичених, різноманітних, емпатійних стосунків; ✓ Відсутня фіксація погляду на обличчя людини, вказівний жест, спільна увага	долучатися в розвивальне середовище; ✓ зорово-моторної координації; Вчити: ✓ вживати найнеобхідніших для спілкування жестів, а саме: «так» - стверджувальний кивок головою, «ні» - заперечувальні рухи голови чи рухи, «даб» - відкрита долоня простягнута вперед руки та вказівний жест ✓ використовувати окремі слова (що позначають предмет та людина) ✓ асоціювати певний предмет із звуками, що він може продукувати (голосняк «тікає», механічна іграшка грає, кіт нявчить, коник шоккає копитами). ✓ Вживати короткі фрази сталого формулювання, що стосуються відповідної добре відомої ситуації, наприклад, «Час обідати», картинкам). Виконувати інструкцію дорослого
--	--

4. Рекомендації щодо організації освітнього процесу дитини з особливими освітніми потребами (вказати необхідне):

4.1. Рекомендований рівень підтримки:

- перший рівень підтримки;
 другий рівень підтримки;
 третій рівень підтримки;
 четвертий рівень підтримки;
 п'ятий рівень підтримки.

4.4. Освітній процес здійснюється:

- за розкладом групи;
 за розкладом групи та розкладом проведення корекційно-розвиткових занять;
 за адаптованим розкладом з відвідуванням окремих занять (вказати яких)

за модифікованим розкладом.

5. Потреба у консультації з:

- фахівцями інклюзивно-ресурсного центру;
 працівниками спеціальних закладів освіти;
 іншими фахівцями

6. Додаткові психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги (заняття):

Найменування заняття (послуги)	Фахівець, який проводить заняття (надає послугу) (ПІБ, спеціальність)	Місце проведення	Розклад занять

4.2. Адаптація та модифікація освітнього середовища:

Назва адаптації	Так/ні	Примітка
Пристосування середовища		
- доступність	так	
- освітлення	так	
- рівень шуму	так	
- приписання для усамітнення (ресурсна кімната, медіа тека тощо)	так	
Психолого - педагогічна адаптація		
- використання візуального розкладу	так	
- збільшення часу на виконання завдань	так	
- збільшення обсягу допомоги (навідне запитання, демонстрація зразка, нагадування)	так	
- руховий режим	так	
- використання заохочень	так	
- використання засобів концентрації уваги	так	
Адаптація навчального матеріалу		
- картки- підказки, картки- інструкції	так	
- засоби альтернативної комунікації	так	
Модифікація:		
- скорочення змісту матеріалу	ні	
- зниження вимог до виконання завдань	ні	
Інше		

4.3. Наявність індивідуального навчального плану:

- так;
 ні.

7. Послуги асистента дитини:

7.1. Потреба в асистенті дитини (супроводі під час інклюзивного навчання):

- так;
 ні.

7.2. Асистентом дитини є:

- один з батьків (інший законний представник) дитини;

уповноважена одним з батьків (інших законних представників) особа: _____ (вказати прізвище, власне ім'я, по батькові та контактні дані);

соціальний робітник: _____ (вказати, хто виступає наставником соціальної послуги);

_____ (вказати прізвище, власне ім'я, по батькові та контактні дані).

8. Забезпечення допоміжними засобами для організації освітнього процесу:

8.1. Необхідність в допоміжних засобах:

- так
 ні.

8.2. Перелік допоміжних засобів, яких потребує дитина:

Ігри та навчальні матеріали (дидактичні ігри, іграшки), корекційно-розвивальне обладнання

✓ дидактичний та навчальний матеріал

✓ корекційно-розвивальне обладнання

9. Потреба в розумному пристосуванні:

- так, вказати яка
 ні.

10. Наявність інвалідності:

- так, вказати причину: _____
 ні.

11. Члени команди психолого-педагогічного супроводу, які склали індивідуальну програму розвитку:

Прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності)	Посада	Підпис

12. Погодження індивідуальної програми розвитку з батьками/іншими законними представниками дитини

Я, _____

брав (брала) участь у розробленні індивідуальної програми розвитку та згоден (згодна) з її змістом.

_____
(підпис батька (матері)/інших законних представників дитини)

Дата

ДОДАТОК Д

Таблиця 2.1.

Результати дослідження

Методології	Масштаб	Значення стандартизованого показника критерію Вілкоксона T	Асимпт. значення (двосторонній)
Методологія PARI (Е. СШефер і Р. Белл)	Ставлення до ролі в сім'ї (до і після)	-1256	209
	Оптимальний емоційний контакт (до і після)	-581	562
	Надмірна емоційна дистанція дитини (до і після)	-1891	059
	Надмірна концентрація на дитині (до і після)	-134	893
Методика «Типовий сімейний статус» (Е. Ейдемільер, І. Юстицкіс)	Загальне незадоволення (до і після)	-2836	005
	Сімейна тривога (до і після)	-2994	022

	Нервово-психічна напруга (до і після)	-3084	002
Анкета «Усвідомлене батьківство» (Овчарової Р.)	Позиції батьків (до і після)	-2011	044
	Батьківські почуття (до і після)	-1202	229
	Батьківська відповідальність (до і після)	-2,403	016
	Батьківське ставлення та очікування (до і після)	-2,220	0,26
	Сімейні цінності (до і після)	-2,447	014
	Стиль сімейного виховання (до і після)	-2,220	0,26
	Батьківське ставлення (до і після)	-2,447	014
Методика «Тестовий функціональний сімейний ресурс» (Н. Лаврова, В. Лавров)	Функціональний сімейний ресурс (до і після)	-2,011	011
		-3,064	002

